

TÜRK TİCARET KANUNU, SERMAYE PİYASASI KANUNU, TEKDÜZEN HESAP PLANI VE VERGİ USUL KANUNU AÇISINDAN DEĞERLEME

Resit Emre BÜYÜKİŞİK*

GİRİŞ

İşletme faaliyet ve sonuçları devleti vergi ve benzeri yükümlülükler yönünden ilgilendirirken, toplumun diğer kesimlerini de ticari kar açısından ilgilendirmektedir. Bu nedenle Maliye Bakanlığı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, Ticaret Hukuku, Sermaye Piyasası Mevzuatı hükümleri ile Uluslararası Muhasebe Standartlarından yararlanarak hazırlanan TTK., SPK. ve TDHP değerleme hükümlerinde amaç olarak vergiye tabi kazancın saptanmasından ziyade daha anlamlı olan ticari bilanço karının saptanması amaç alınmıştır. VUK.'na göre değerleme de ise vergi matrahının tespiti amaçlanmaktadır.

Gerçek dünya da varolan ve mali tablolara yansıtılacak olan varlık ve borçlara değer biçilmesi, değerlemenin konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamız sonunda anlaşılacağı üzere MSUGT. ile yayınlanan TDHP. boyunca yapılan düzenlemeler , vergi mevzuatı ve uygulaması ile ilgili hiçbir hususu düzenlememekte ve değiştirmemektedir. Bu düzenlemeler sadece muhasebe sisteminin işleyişini açıklamaya yöneliktir. Mükelleflerin bu hususlara özellikle dikkat etmeleri ve TDHP. 'nın bazen vergi mevzuatına aykırı hususları da içerdiğini gözden uzak tutmamaları gerekmektedir.

1. TTK., SPK., TDHP, VUK.'NA GÖRE DEĞERLEME , DEĞERLEME ÖLÇÜ, YÖNTEM VE ESASLARI

TTK. Mevzuatına Göre Değerleme

TTK.'nın da her iktisadi kıymet için bir değerleme ölçüsü belirlenmemiştir. Kanunun 75. Maddesinde;

* Anadolu Endüstri Holding - Finans Kontrolörü

" Bütün aktifler en çok bilanço gününde işletme için haiz oldukları değer üzerinden kaydolunur. Borsada kote edilen emtia ve kıymetler o günün borsa rayicine göre ve tahsil edilemeyen ve itilafli bulunanlar müstesna olmak üzere, bütün alacaklar da itibari miktarlarına göre hesap edilir.

Pasifler hususiyle bütün borçlar, şartta bağlı veya vadeli olsa bile itibari değeri üzerinden hesaba geçirilir. Ticaret şirketleriyle ticari kurumların envanter ve bilançoları hakkındaki hususi hükümler mahfuzdur."

Bütün aktiflerin bilanço gününde işletme için haiz oldukları değer VUK.'un 264. maddesinde yer alan tasarruf değerine denk olmaktadır. Bu durumda aktiflerin tasarruf değerinden daha büyük bir değer ile kaydedilmesi mümkün değildir. Bu durum genel bir hüküm olmakla birlikte, sermaye şirketleri hakkında kanunda özel değerlendirme hükümlerine yer verilmiştir.¹

SPK Mevzuatına Göre Değerleme

SPK. mevzuatında tanımlanmış değerlendirme ölçütleri aşağıdaki gibidir.

● **Tarihi Maliyet İlkesi** : Varlıkların "elde etme maliyeti" ile "net gerçekleştirilebilir değer" in veya "elde etme maliyeti" ile "rayiç bedel" in düşük olanı ile bilançoda yer alacağını ifade eder.

● **Elde Etme Maliyeti** : Varlıkların satın alma, üretim veya inşa maliyetini ifade eder.

● **Satın Alma Maliyeti** : Varlıkların satın alma bedeli ile buna bağlı olarak yapılan giderlerin toplamından oluşur.

● **Üretim Maliyeti** : Mamullerin elde edilmesi için sarf olunan ilk madde ve malzeme ile işçilik ile üretimle ilgili diğer giderlerden oluşur.

● **İnşa Maliyeti** : İşletme tarafından imal veya inşa edilen duran varlıklarla doğrudan ilişkilendirilebilen maliyet unsurları ile imal veya inşa işleri ile ilgili olup söz konusu varlıklara yüklenebilen giderler toplamından oluşur

● **Net Gerçekleşebilir Değer**: Varlık unsurlarının gerçekleşmesi beklenen satış bedelinin yapılması gerekli "tamamlama maliyeti" ile satış giderlerinin indirilmesinden sonra kalan değeri ifade eder.

● **Gerçekleşmesi Beklenen Satış Fiyatı**: Bir varlığın satılması halinde sağlanması beklenen hasılatı ifade eder

● **Tamamlama Maliyeti** : Yarı mamullerin tamamlanması veya mamullerin satılabilir hale getirilmesi için gerekli ek maliyetleri ifade eder.

● **Rayiç Bedel** : Varlıkların değerlendirme günündeki normal alım satım değeridir

SPK. mevzuatında tanımlanmış olan değerlendirme yöntemleri ise şunlardır.

- 1- İlk Giren İlk Çıkar Yöntemi
- 2- Son Giren İlk Çıkar Yöntemi
- 3- Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi
- 4- Hareketli Ağırlık Ortalama Maliyet Yöntemi
- 5- Özel Sipariş Maliyet Yöntemi²

Değerleme her varlık, borç ve öz sermaye kalemi itibariyle ayrı ayrı yapılır. Ancak nitelikleri itibariyle bütünlük gösteren benzer kalemler toplu olarak değerlendirilir.³

VUK. 'a Göre Değerleme

Vergi Usul Kanunu'nda değerlendirme; "

1 Metin, Kazım – Yalçın, Hüseyin ; " İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetleri Değerleme" Kılavuz Yayınları, İstanbul, 1996, S: 23.
 2 Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara ilişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ Md:19.
 3 Yalçın, Hüseyin – Yalçın, Safiye; " Mali Müşavirlik ve .Bağımsız Denetçilik Mevzuatı " Kılavuz Yayıncılık, İstanbul, 1999, S:469.

Vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespittir " Takdir ve tespit yapılırken kullanılması gereken ölçüler şunlardır:⁴

1- Maliyet Bedeli : Bir iktisadi kıymetin edinilmesine ya da değerinin artırılmasına bağlı olarak yapılan harcamalar toplamını ifade eder (VUK. Md.262) Gayrimenkuller, gayrimenkullerin mutemim cüzüleri ve teferruatı, tesisat ve makineler, gemiler ve diğer taşıtlar, demirbaş eşya, alet edevat, mefruşat, satın alınan emtia, imal edilen emtia, zirai mahsuller, hayvanlar maliyet bedeli ile değerlendirilir.

2- Borsa Rayici : Borsalara kayıtlı iktisadi kıymetlerin, değerlemeden önceki son işlem gününde borsada gerçekleşmiş muamelelerin ortalama değeridir. Borsada kaydedilen fiyatlar, normal dalgalanmalar dışında büyük değişiklikler göstermişse, Maliye Bakanlığı son işlem günündeki fiyatlar yerine değerlemeden önceki son otuz günün ortalama fiyatlarının esas alınmasına izin verebilir (VUK. Md.263) Yabancı paralar, menkul kıymetler, VUK.'da değerlendirilme ölçüsü olmayan veya olup ta o ölçüyle değerlendirilmesine imkan bulunmayan iktisadi kıymetler borsa rayici ile değerlendirilir.

3- Tasarruf Değeri : VUK.'a göre bir iktisadi varlığın sahibi için taşıdığı gerçek kullanım değerini ifade eder. (VUK. Md.264) Senetli Alacaklar ve Borçlar , banka, banker ve sigorta şirketlerinde alacak ve borçlar tasarruf değeri ile değerlendirilir.

4- Mukayyet (Kayıtlı) Değer : İktisadi kıymetin muhasebe kayıtlarında gösterilen hesap değeridir. Bu değer, daha çok hesaplar üzerindeki denetlenmeleri imkanı olan alacak- borç gibi kıymetler için kullanılmaktadır.(VUK. Md.265) Senetsiz Alacak ve Borçlar, İlk Tesis Taazzuv giderleri Peşamallıklar, Aktif Geçici Hesap Kıymetleri yani Peşin Ödenen Giderler, Tahsil Edilmemiş Hasılat, İdrak Edilmemiş Mahsuller için yapılan giderler ve Senetli Borçlar , Pasif Geçici Hesap Kıymetleri yani Peşin

tahsil Edilmiş Hasılat, Henüz Ödenmemiş Giderler, Karşılıklar, amortismanlar mukayyet değeri ile değerlendirilir.

5- İtibari Değer: Her nevi senetlerin, hisse senetlerinin, tahvillerin ve diğer menkul kıymetlerin üzerinde yazılı değerlerdir (VUK. Md.266) Kasa mevcudu tahviller itibari değeri ile değerlendirilir

6- Rayiç Bedel : İktisadi kıymetlerin normal alım satım değeridir. (VUK. mükerrer Md.266) Emlak Vergisi Kanunu ve Veraset İntikal Kanunu'nun uygulanmasında yeri olan ölçüdür.

7- Vergi Değeri: Emlak Vergisi uygulaması ile ilgili olarak, bina ve arazi için bahis konusu olan vergi değeri, taşınmazın rayiç bedeli olarak tanımlanır (VUK. Md.268) Vergi değeri yalnızca Emlak Vergisi ile sınırlı değildir. Diğer vergi kanunlarının uygulamasına da vergi değeri uygulaması söz konusu olabilir. Örneğin şahsi gayrimenkullerin işletmeye konulması halinde, maliyet bilinmiyorsa vergi değeri esas alınır

8- Emsal Bedeli veya Emsal Ücreti: Emsal bedeli, gerçek bedeli olmayan veya bilinmeyen veyahut doğru olarak tespit edilemeyen bir malın, değerlendirme gününde satılması halinde emsaline nazaran haiz olacağı değeridir (VUK. Md.267)

Emsal Bedeli sıra ile aşağıdaki esaslara göre tayin olunur.

Birinci sıra: (Ortalama Fiyat Esası) Aynı cins ve nevideki mallardan sıra ile değerlemenin yapılacağı ayda veya bir evvelki veya bir daha evvelki aylarda satış yapılmışsa, emsal bedeli bu satışların miktar ve tutarına göre mükellef tarafından çıkarılacak olan ortalama satış fiyatı ile saptanır. Bu esasın uygulanması için, aylık satış miktarının, emsal bedeli tayin olunacak her bir malın miktarına nazaran %25'ten az olmaması gerekir.

İkinci Sıra : (Maliyet Bedeli Esası) Emsal

4 Uluatam, Özhan – Methibay Yaşar; " Vergi Hukuku" İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000, S:157-160.

bedeli belli edilecek malın maliyet bedeli bilinir veya çıkarılması mümkün olursa, bu takdirde mükellef bu maliyet bedeline, toptan satışlar için %5 perakende satışlar için %10 ilave etmek suretiyle emsal bedelini bizzat belli eder.

Üçüncü Sıra : (Takdir Esası) Yukarıda yazılı esaslara göre belli edilmeyen emsal bedelleri ilgililerin müracaatı üzerine takdir komisyonunca takdir yolu ile belli edilir.

Ücretle yapılan imalatla ücretin gerçek miktarının bilinmemesi veya doğru olarak tespit edilememesi hallerinde tespit edilecek emsal ücrette aynı esaslara göre tayin olunur.

Emtianın maliyet bedeline nazaran, değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 veya daha fazla düşüklük gösterdiği hallerde, maliyet bedeli tespit edilemeyen ahvalde, kıymeti düşen mallarda bazı özel durumlarda emsal bedeli kullanılır

9-Alış Bedeli: VUK.'nun 261. Maddesinde, yukarıda işaretlenmiş, sekiz değerlendirme ölçüsüne ek olarak 279. maddede başka bir değerlendirme biçiminden bahsedildiği görülüyor. Madde de Türkiye'de kurulmuş şirketleri hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgelerinin alış bedeli ile değerlendirileceği işaretlenmektedir.

2. AKTİF KALEMLERİN İNCELENMESİ

2.1. HAZIR DEĞERLERİN DEĞERLEMESİ

Bu grup, nakit olarak elde veya bankada bulunan varlıklar ile istenildiği zaman değer kaybına uğramadan paraya çevrilme imkanı bulunan varlıkları (Menkul kıymetler hariç) kapsar (MSUGT. No:1)

Türk Ticaret Kanununda hazır değerlerin değerlendirilmesine ilişkin bir hüküm bulunmamak -

tadır. TTK.'na göre hazır değerleri işletme için haiz olduğu değerle değerlemek gerekmektedir.

Sermaye piyasası Tebliğlerinde hazır değerle ilgili bağımsız bir düzenleme yoktur. Ancak değerlendirme gününde işletmenin kasa ve bankalar hesabında yer alan dövizleri ile dövize dayalı alacakları ve borçları, varsa oluşan borsa kuru borsa kurunun bulunmaması halinde T.C. Merkez Bankası'nca ilan edilen kurlar üzerinden değerlendirme yapılır⁵

TDHP ve VUK.'a göre hazır değerler itibari değerleri ile değerlendirilir. Bankalar hesabı ile ilgili olarak, bazı kaynaklarda mukayyet (kayıtlı) değeri ile değerlendirilir denmektedir. Bankadaki paralar itibari değer ile değerlendirilir. Bankadaki paralar itibari değer üzerinden deftere kaydedildiğinden burada itibari değer mukayyet değer ile aynıdır⁶

Hazır değerler; MSUGT.'de de tanımlandığı gibi, istenildiği zaman değer kaybına uğramadan paraya çevrilme imkanı bulunan varlıklardır. Bu nedenle herhangi bir değer azalışı ya da yükselişi söz konusu değildir. (Yabancı paralar ve yabancı para ile düzenlenenler hariç.)⁷

2.1.1.Özellik Gösteren Durumlar

2.1.1.1. Yabancı paralar ve Yabancı para ile Düzenlenen Çekler

VUK ve MSUGT. uyarınca yabancı paralar borsa rayici ile değerlendirilir. Borsa rayicinin olmaması veya borsa rayicinin takarrüründe (bir yerde karar kılma) muvazaa olduğu anlaşılırsa bu rayiç yerine alış bedeli esas alınır. Borsa rayicinin olmaması durumunda Maliye Bakanlığına tespit edilen kurlar değerlemeye esas alınmaktadır. Bugünkü uygulamada Maliye Bakanlığı kurları esas alınmaktadır⁸

Maliye Bakanlığı günlük kurların tespitini Merkez Bankasına bıraktığından, değerlemede Merkez Bankası tarafından yayınlanan kurlar

5 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.28-29.

6 Kızıl, Ahmet; "Genel Muhasebe", Der Yayınları, İstanbul, 1996, S.254.

7 Ataman, Ümit; "Muhasebede Dönem Sonu İşlemleri", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1996, S:42.

8 Metin, Kazım – Yalçın, Hüseyin; A.g.e., S:49.

esas alınır Yalnız yetki devri sözkonusu değildir. Bakanlık kur yayınlamadıkça Merkez Bankası'nın kurlarının esas alınacağı tebliğ ile duyurulmuştur.⁹

Türk lirası olarak keşide edilen çekler itibari değer ile değerlendirilir. Yabancı para ile olan çekler borsa rayici ile borsa rayicinin takarrüründe muvazaa olduğu anlaşılırsa alış bedeli ile değerlendirilir. Borsada rayici yoksa Maliye Bakanlığınca tespit edilen kurlarla değerlendirilir.¹⁰

2.1.1.2. Vadeli Çeklerde Reeskont

Doktrinde vadeli çeklere reeskont hesaplanıp hesaplanmayacağı konusunda görüş birliği yoktur. Vadeli çeklere reeskont hesaplanmayacağını savunan yazarlara göre çek bir kredi aracı değil, bir ödeme aracıdır Dolayısıyla çekte vade yoktur. Çek görüldüğünde ödenir. Reeskont ise vadesi gelmemiş senede bağlı alacak ve borçların değerlendirme günündeki gerçek değerini ifade eder.¹¹

Reeskont ayrılmasını savunanlara göre değerlendirme hükümleri gerçek gelirin tespit ve hesaplanması ile ilgili düzenlemelerdir. Sermaye piyasası tebliğleriyle vadeli çekleri alacak senetleri gibi yorumlamaktadır. Alacak ve borç senetleri için reeskont ayrılmasının temel sebebi alacak ve borç tutarlarının bilanço günündeki değerlerinin tespit edilmesidir. İleri tarihli çeklerde de durum aynıdır.¹²

Yani ileri tarihli olarak keşide edilen çekler alacak yada borç senedi haline dönüşmez. Çek görüldüğünde ödenir. Buna aykırı herhangi bir kayıt yazılmamış hükmündedir Bu nedenlerden dolayı ileri tarihli olarak keşide edilen çeklere reeskont hesaplanmaz. İstenildiği anda değer kaybına maruz kalmadan tahsil edilmesi mümkün olan bir kıymetin değerlendirme gününün

kıymetine irca edilmeyeceği de açıktır Yada çeklerin vadeli oluşu dönem sonlarında bunların bilançoadaki yerini değiştirir. Çünkü muhasebe temel kavramlarından özün önceliği gereği, ödeme aracı olan ve vade taşıması gereken çeklerin vadelerine ve niteliklerine göre Alacak Senetleri veya Borç Senetleri hesabında muhasebeleştirilmesi ve reeskonta tabi tutulması gerekir. 4 ve 6 sıra no.lu MSUGT.' de muhasebe standartları yayınlana kadar mükelleflerin Tekdüzen Muhasebe sistemi çerçevesinde ileri tarihli çekler ile alacak ve borç senetlerini reeskonta tabi tutmalarının ihtiyari olduğu belirtilmiştir.¹³

2.2.MENKUL KIYMETLERİN DEĞERLEMESİ

Şahıs işletmelerinde hisse senetleri ve tahvillerin değerlendirilmesi TTK. Md.75'e göre düzenlenmiştir. Madde hükmüne göre bütün aktifler en çok bilanço gününde işletme için haiz oldukları değer üzerinden kaydolunur Borsada kote edilen emtia ve kıymetler o günün borsa rayicine göre hesap edilir. Sermaye şirketlerinde ise TTK.462. maddesi dikkate alınır Borsa rayici bulunan kıymetli evrak en çok bilanço gününden bir ay evveline ait müddet içinde bilançoğa geçirilebilir. Borsada rayici olmayan kıymetli evrak, faiz, temettü gibi gelirler ve kıymetlerindeki herhangi bir azalma nazara alınmak suretiyle ve maliyet kıymetlerini geçmek üzere bilançoğa kaydolunur.¹⁴

Geçici amaçlarla iktisap edilen menkul kıymetler SPK' ya göre elde etme maliyeti ile değerlendirilir Ancak işletmeler satın alma bedeline bağlı olarak yaptıkları giderleri "Diğer Faaliyetlerden Gider ve Zararlar" olarak muhasebeleştirirler. Borsalar ve teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören hisse senetleri bilanço günün-

9 Kızıl, Ahmet; A.g.e., S.260.

10 Metin, Kazım- Yalçın, Hüseyin; A.g.e., S.52.

11 İhsan, Akyol; " İşletmelere Dahil Alacak ve Borçların Değerlemesi ve Vadeli Çeklerde Reeskont uygulaması", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 157, S:63.

12 Öcal, Gözükkara- Ay, Yılmaz; " Döviz Cinsinden Borçların Değerlemesi ve Vadeli Çeklerin Reeskonta Tabi Tutulmasına İlişkin Görüşlerimiz", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:157, S:32.

13 Karapınar, Recep; " Tekdüzen Hesap planı Çerçevesinde Dönem Sonu Muhasebe İşlemleri ve Ticari Kardan Mali Kar Geçiş", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:101, S:51.

14 Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayıncılık, Ankara, 1996 S:37. Ve S:157-158.

den önceki 5 işgünü boyunca oluşan günlük ağırlıklı ortalama fiyatlarının ortalaması üzerinden değerlendirir. Bu ortalamanın hesabında sermaye artırımını ve temettü ödemesi gibi işlemlerden kaynaklanan etkiler giderilir. Bilanço gününden önceki 5 işgünü içinde elde edilen hisse senetleri ise, elde etme maliyeti ve bilanço gününde oluşan ağırlıklı ortalama fiyatın düşük olanı ile değerlendirir¹⁵

Devlet tahvili, hazine bonusu ve Gelir Ortaklığı senetleri gibi kamu menkul kıymetlerinde, vadelerinde elde edilecek olan gelirin söz konusu menkul kıymetlerin iktisabından bilanço tarihine kadar geçen süreye isabet eden kısmı için gelir tahakkuk ettirilir.¹⁶

Yatırım Fonu Katılma Belgeleri, ilgili yatırım fonunun bilanço tarihi için açıkladığı alış fiyatları üzerinden borsalar ve teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören borçlanmayı temsil eden diğer menkul kıymetler ise bilanço tarihindeki ağırlıklı ortalama fiyatları üzerinden değerlendirir.¹⁷

SPK'ya göre iştirakler, bağlı ortaklıklar ve bağlı menkul kıymetler elde etme maliyeti ile değerlendirir. Şu kadar ki; borsa şeklinde teşkilatlanmış piyasalarda işlem gören iştirakler, bağlı ortaklıklar ve bağlı menkul kıymetler tebliğin 21. maddesindeki esaslara göre belirlenen değerleri üzerinden, borsa ve teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmeyen iştirakler, bağlı ortaklıklar ve bağlı menkul kıymetler ise net defter değerleri elde etme maliyetlerinden düşük olduğu takdirde, net defter değerleri üzerinden değerlendirilebilirler. İştirakler, bağlı ortaklıklar ve bağlı menkul kıymetlerin aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan ve bu varlıkların iktisabında kullanılan kredilerden kaynaklanan kur farkları elde etme maliyetine ilave edilebilir.¹⁸

VUK. 279. Maddeye göre hisse senetleri ile fon portföyünün en az %51'i Türkiye'de kurulmuş bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri alış bedeliyle, bunlar dışında kalan her türlü menkul kıymet borsa rayici ile değerlendirir. Borsa rayici yoksa veya borsa rayicinin muvazaalı bir şekilde oluştuğu anlaşılırsa değerlemeye esas bedel, menkul kıymetin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin (kur farkları dahil) iktisap tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanır. Ancak borsa rayici bulunmayan, karı ihraç edenin kar ve zararına bağlı olarak doğan ve değerlendirme günü itibarıyla hesaplanması mümkün olmayan menkul kıymetler, alış bedeli ile değerlendirir.¹⁹

TDHP'ye göre hisse senedi borsa değeri ile değerlendirir. Ancak borsa değerinin alış değerinden büyük olması halinde aradaki fark kar yazılmaz. Değerleme artışı olarak pasifte tutulması gerekir Azalış için ise karşılık ayrılır Tahviller ile ilgili olarak, döneme ait olan faiz geliri tahakkuk ettirilir. Tahviller nominal (itibari) değerleri ile değerlendirir.²⁰

2.2.1. Özellik Gösteren Durumlar

2.2.1.1. Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karşılığı

Bilançoda varlıkları, bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleriyle gösterebilmek için, varlıklardaki değer düşüklüklerini göstererek karşılık ayrılması zorunludur²¹

TTK. Md. 462'ye göre menkul kıymetler iki kısma ayrılır ve başka şekilde değerlendirilir Borsada rayici olmayan menkul kıymetler mallar gibi maliyet bedeli ile değerlendirir ve ak-

15 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.21. (11 sayılı Tebliğ ile değişen üçüncü fıkra)

16 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.21.

17 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.21. (13 Sayılı Tebliğ ile değişen 4. Fıkra)

18 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.29.

19 Doğrusöz, Bumin; "Temel Vergi Kanunları", Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 2000, S:426-427.

20 Sevilengül, Orhan; " Genel Muhasebe", Gazi Kitabevi, Ankara, 1996, S:599.

21 M.B.; "Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği" Sıra No:1 Bilanço İlkeleri-3.

tifleşirler. Yani değer artışı göz önüne alınmazken değer azalması göz önüne alınır. Borsada rayıcı olan menkul kıymetler ise en son ayın ortalama değeri göz önüne alınarak değerlendirilir. Başka bir deyimle bu hüküm aktifin değerlendirilmesinde en düşük değer, genel olarak maliyet değeri esasına aykırı düşmekte ve değer artışının kayıtlara dolayısıyla bilanço'ya geçirilmesine olanak vermektedir.²²

SPK'nın Seri:XI ve 1. no.lu tebliğinin 21. maddesinin 2. Fıkrasına göre; menkul kıymetler elde etme maliyetine göre %10 veya daha fazla bir oranda değer kaybetmeleri ve bu değer düşüklüğünün yakın bir gelecekte ortadan kalkacağına ilişkin objektif ve makul bir gerekçenin varolması durumunda borsa rayıcı ile değerlendirilir. Buradaki borsa rayıcı bilanço gününden önceki 5 iş günü boyunca menkul kıymetler borsalarında veya varsa organize diğer menkul kıymetler piyasalarında oluşan günlük ağırlıklı ortalama fiyatlarının ortalamasıdır. Bu rayıcı değer, borçlanmayı temsil eden menkul kıymetler için T.C. Merkez Bankası'nın açıkladığı iskonto oranı üzerinden hesaplanan değer; hisse senetleri için net defter değeridir. Değer düşüklüğü karşısında karşılık ayrılması zorunlu olup, oluşan bu gider aksine bir düzenleme olmadıkça vergi mevzuatı açısından kanunen kabul edilmeyen gider olarak dikkate alınması gerekir.²³ Değerleme sonucunda oluşacak değer artış ve azalışları ilgili menkul kıymet hesabında muhasebeleştirilir ve bu tutarlar gelir tablosu ile ilişkilendirilir.²⁴

VUK. açısından menkul kıymetler için değer düşüklüğü karşılığı ayrılmaz. Menkul kıymetler VUK.'un 279. maddesi gereğince değerlendirilir. Bu nedenle menkul kıymetlerin değerinde meydana gelecek artış ve azalışlar realize olma-

dıkları dönemlerde gelir yada gider hesapları ile ilişkilendirilmez.

TDHP. ve SPK gereğince ayrılması öngörülen değer düşüş karşılıklarının vergi uygulaması açısından gidere dönüşmesi kabul edilmektedir. Ayrılan değer düşüş karşılıklarının gidere dönüşmesi durumunda mali karın tespiti amacıyla ticari kara ilavesi gerekir.²⁵

Ayrıca karşılık işlem ve kayıtları yıl sonu itibarıyla yapılmışsa takip eden yıl içinde ilgili menkul kıymetin değer düşüklüğünün ortadan kalkması yada bu kıymetin elden çıkarılması durumunda, ayrılan karşılık dolayısıyla ortaya çıkan gelirinde vergiye tabi tutulmaması, dolayısıyla matrahın beyanı sırasında kazançtan indirilmesi gerekir.²⁶

2.3. ALACAKLARIN DEĞERLEMESİ

2.3.1. Senetsiz Alacakların Değerlemesi

Şahıs şirketlerinde TTK.'na göre tahsil edilemeyen veya itilafli bulunanlar müstesna olmak üzere, bütün alacaklar itibari değeri ile değerlendirilir. Tahsil edilemeyen veya itilafli bulunan alacaklar ise TTK.'nın 75. maddesi hükmü uyarınca genel çerçeve içersinde düşünülerek en çok bilanço gününde işletme için haiz oldukları değer üzerinden değerlendirilir.²⁷ Bu ölçütünün ise, tahsil edilemeyen veya itilafli bulunan alacaklar için karşılık ayrılmasına imkan verdiği açıktır. Sermaye şirketleri için TTK. 75. madde de bir açıklama yapılmadığından, şahıs şirketleri için geçerli olan hükümleri sermaye şirketleri için de dikkate almamız gerektiği kanısındayım.

SPK, Seri :XI, Tebliğ No: 1'de alacak ve borçların değerlendirilmesi aynı madde de ele alınmıştır.²⁸ Alacaklar ve borçlar bilançoda mukay-

22 Ataman, Ümit; " Tekdüzen Hesap Planı ve Mali Tablolar", Türkmen Kitabevi , İstanbul,1997, S:69.

23 Ataman, Ümit; " Tekdüzen Hesap Planı ve Mali Tablolar", A.g.e., S:69-76.

24 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.21. (17 sayılı tebliğ ile değişen son fıkra)

25 Metin, Kazım- Yalçın Hüseyin; A.g.e., S:84.

26 Karapınar, Recep; A.g.e., S: 43.

27 Meriç, Baki; " Ticari ve Mali Bilançolarda İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetlerde Değerleme", Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, 1982, S.48.

28 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.26.

yet (kayıtlı) değerleri ile gösterilir. Ancak avans, depozito ve teminat niteliğinde olanlar hariç olmak üzere, senetli alacak ve borçlar (vadeli çekler ve poliçeler dahil) ile 3 aydan daha uzun vadeli senetsiz alacak ve borçların reeskont işleminde, sözkonusu alacak ve borçlar için öngörülen faiz oranı, bu yoksa T.C. Merkez Bankası'nın iskonto oranı uygulanır

VUK.'na göre isteğe bağlı olan reeskont işlemi, MSUGT.'de ve SPK. Tebliğlerinde zorunlu kılınmıştır. (Ancak 4 ve 6 sıra no.lu MSUGT.'ne baktığımızda reeskont işleminin muhasebe standartları yayınlanana kadar ihtiyari bırakıldığını görüyoruz.) Maliye Bakanlığı Tekdüzen Muhasebe Sistemi'nde reeskont işlemleri sadece senetli borç ve alacaklar için öngörülmüşken, SPK. Tebliğinde 3 aydan uzun vadeli senetsiz borç ve alacaklar içinde reeskont öngörülmüştür.

2.3.2. Senetli Alacakların Değerlemesi

TTK. 75. maddesi hükmü şahıs şirketlerinin senetli alacaklarını da kapsamaktadır. Tahsil edilemeyen veya ihtilaflı bulunanlar dışında kalanlar itibari değeri ile değerlendirirken, tahsil edilemeyen veya ihtilaflı bulunanlar ise, genel hüküm uyarınca bilanço gününde işletme için haiz oldukları değer ile değerlendirilir. Yani; işletmenin ihtiyarına bırakılan nispette karşılık ayrılmaktadır.²⁹

Sermaye şirketlerinde ise TTK. 462. maddesi dikkate alınır. Sermaye şirketleri alacak senetlerini, faiz temettü gibi gelirler ve kıymetlerindeki herhangi bir azalmayı dikkate almak suretiyle ve maliyet kıymetlerini geçmemek üzere değerleyeceklerdir. Buna göre reeskont uygulamasının imkan dahilinde olduğunu söyleyebiliriz.³⁰

SPK, Seri :XI, Tebliğ No: 1'de alacak ve borçların değerlendirilmesi aynı madde de ele alın-

mıştır.³¹ Alacaklar ve borçlar bilançoda mukayyet (kayıtlı) değerleri ile gösterilir. Ancak avans, depozito ve teminat niteliğinde olanlar hariç olmak üzere, senetli alacak ve borçlar (vadeli çekler ve poliçeler dahil) ile 3 aydan daha uzun vadeli senetsiz alacak ve borçların reeskont işleminde, sözkonusu alacak ve borçlar için öngörülen faiz oranı, bu yoksa T.C. Merkez Bankası'nın iskonto oranı uygulanır

VUK. 281. maddeye göre alacaklar mukayyet değeri ile değerlendirilir. Vadesi gelmemiş olan senede bağlı alacaklar değerlendirme gününün kıymetine irca olabilir. Bu takdirde, senette faiz nispeti açıklanmamışsa bu faiz nispeti; Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddi uygulanır. Reeskont uygulaması zorunlu olan bankalar ve bankerler ile sigorta şirketleri alacaklarını ya Cumhuriyet Merkez Bankası'nın iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddi ile, değerlendirme günü kıymetine irca ederler.³² LIBOR yabancı para cinsinden olan alacak ve borçlarda söz konusudur. Türk Lirası cinsinden olan alacaklarda LIBOR uygulanmaz.

Bir alacağın reeskonta tabi tutulabilmesi için bu alacağın, işletme bünyesinde gelir doğuran yani tamamlanmış muameleden kaynaklanması ve bu muameleden doğan gelirin tamamının hasılat yazılması suretiyle kazanca ilavesi gerekir.³³

Reeskont işlemi VUK.'na göre isteğe bağlıdır. Ancak, MSUGT.'de belirtilen bilanço ilkelerinden ilke 5'te şöyle demektedir:

Dönen ve duran varlıklar grubunda yer alan alacak senetlerini, bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleri ile gösterebilmek için reeskont işlemi yapılmalıdır. Yani MSUGT.'ne göre reeskont işlemi yapılmalıdır.³⁴ Ancak, 4 ve 6 sıra no.lu MSUGT.'de muhasebe standartları yayınlanana kadar mükelleflerin Tekdüzen Muhasebe Sistemi çerçevesinde ileri tarihli çekler

29 Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayıncılık, Ankara, 1996 S:37.

30 Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayıncılık, Ankara, 1996 S:37. Ve S:157-158.

31 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.26.

32 Doğrusöz, Bumin; "Temel Vergi Kanunları", Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 2000, S:429.

33 Danıştay 3. D. E. 1997/1879 K.1997/2742 T.

34 M.B.; "Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği" Sıra No:1 Bilanço İlkeleri-5.

ile alacak ve borç senetlerini reeskonta tabi tutmalarının ihtiyari olduğu belirtilmiştir

2.3.3. Özellik Gösteren Durumlar

2.3.3.1. Yabancı Para ile Olan Alacakların Değerlemesi

Döviz cinsinden alacaklar VUK.'nun 280. maddesine göre borsa rayici ile değerlendirilir. Borsa rayicinin takarrüründe muvazaa olduğu anlaşılırsa bu rayiç yerine alış bedeli esas alınır. Yabancı paranın borsada rayici yoksa, değerlemeye uygulanacak kur Maliye Bakanlığınca tespit olunur.³⁵

SPK.'ya göre işletmenin döviz dayalı borçları ve alacakları borsa kuru, borsa kurunun bulunmaması halinde Merkez Bankası'na ilan edilen kurlar üzerinden değerlendirilir.³⁶

2.3.3.2. Yabancı para ile Olan Alacak Senetlerinde Reeskont Uygulanması

Döviz cinsinden olan senetli alacaklar için VUK'a göre senette faiz oranı yok ise, LİBOR faiz oranı reeskont işleminde baz alınacaktır. Yeni uygulamayla döviz cinsinden senetli alacaklar böylece bilanço günündeki değerine indirgenmiş olacaktır.

2.3.3.3. Şüpheli Alacaklar

TTK. 75. ve 462. maddelerine göre, yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında tahsil edilemeyen ve ihtilaflı bulunan alacaklar için karşılık ayrılması gerekmektedir.

SPK.'ya göre çeşitli nedenlerle tahsil imkanlarının güçleşmiş olduğu tahmin edilen alacaklar için, (şüpheli alacağın makul gerekçelerle tahmin edilmesi şartıyla) karşılık ayrılması zorunludur.

Şüpheli alacaklar, işletmenin önceki yıllarda tahsil edilemeyen alacaklarına ilişkin veri-

ler, borçlunun ödeme yeteneği, işletmenin içinde bulunduğu sektörde ve cari ekonomik ortamda ortaya çıkan olağanüstü koşullar esas alınarak ve makul bir gerekçeye dayanılarak tahmin edilir. Bu yolla ayrılan karşılıkların neden olduğu giderler, vergi mevzuatı bakımından aksine bir düzenleme olmadıkça, kanunen kabul edilmeyen gider niteliğindedir.

Makul bir sonuca ulaşmayı önleyen önemli belirsizliklerin var olması halinde şüpheli alacaklar, perakende satış yöntemi kullanılarak hesaplanır. perakende satış yöntemine göre, değerlendirme yapılan dönemden önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilmeyen alacakların ilgili bulunduğu dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalaması, değerlendirme dönemindeki vadeli satışlara uygulanarak şüpheli alacaklar hesaplanır.

Tahmin edilen şüpheli alacakların dışında, ilgili bulunduğu dönemde vadesi geçtiği halde tahsil edilmeyen veya dava ve icra aşamasında bulunan veya yapılan protestoya veya birden fazla istenmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan alacaklar için ayrıca karşılık ayrılır.³⁷

VUK.'un 323. maddesine göre dava veya icra safhasında bulunan alacaklar ile yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan dava ve icra takibine geçmeyecek derecede küçük alacaklar şüpheli alacak sayılır. Şüpheli alacaklar için değerlendirme gününün tasarruf değerine göre pasifte karşılık ayrılabilir. Bu karşılığın hangi alacaklara ait olduğu karşılık hesabında gösterilir. Teminatlı alacaklarda bu karşılık teminattan geri kalan miktara inhisar eder.³⁸

Söz konusu karşılık hesabı TDHP'na göre aktifte yer almaktadır. Bu karşılık hesabı aktif fi düzenleyici pasif karakterli bir hesaptır. Se-

35 Yılmaz, Kazım; "VUK., GVK., KVK. ve KDVK. Açısından Değerleme", HUDYayımları, İstanbul, 1997, S.187.

36 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.28.

37 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.27.

38 Yalçın, Hüseyin – Yalçın, Safiye; A.g.e., S: 475.

netli ve senetsiz alacaklar için olmak üzere iki hesap vardır

Tahakkuk esasının bir sonucu olarak, tahakkuk ettirildiğinde gelir yazılan hasılatların fiilen tahsil edilmemesi halinde şüpheli alacaklar müessesesi devreye girmektedir. MSUGT. uyarınca bilanço varlıklarındaki değer düşüklüğü ve muhtemel zararlar için karşılık ayrılması zorunludur. Ancak VUK. hükümlerine göre şüpheli alacaklar karşılığı ayrılması ihtiyaridir³⁹

2.3.3.4. Diğer Özellik Gösteren Durumlar

1- Hatır senetleri ticari kazancın oluşumuna etki eden gerçek bir alacağı yansıtmadıkları için reeskonta konu olamazlar ve değersiz alacak olarak gider yazılamazlar. Ayrıca şüpheli hale koyarak karşılıkta ayıramayız. Çünkü vergileme ve muhasebe esaslarında karşılıkların işletmenin karını keyfi bir şekilde azaltmak veya bir döneme ait karı diğer döneme ait karı diğer döneme aktarmak amacıyla kullanılmaması gerekir.

2- İleri tarihli çekler alacak ve borç senedi haline dönüşmezler. Çek görüldüğünde ödenir. Buna aykırı bir kayıt yazılmamış hükmünde dir. Bu nedenlerden dolayı, ileri tarihli olarak keşide edilen çeklere reeskont hesaplanmaz. İstenildiği anda değer kaybına maruz kalmadan tahsil edilmesi mümkün olan bir kıymetin değerlendirme gününün kıymetine irca edilemeyeceği de açıktır

3- Alacak senetlerinin tahsil amacıyla bankaya verilmesi, işletmenin bu alacak üzerindeki tasarruf hakkını ortadan kaldırmadığı için tahsile verilen alacak senetleri reeskonta tabi tutulabilir.

4- VUK. 'un 281. maddesine göre kampanyalı satışlarla ilgili alacak senetlerinde reeskont uygulanması için vadesi gelmemiş alacağın tahakkuk esası gereğince hasılat olarak ka-

yıtlara intikal ettirilmesi ve işletme için gerçek bir alacak mahiyetini kazanmış olması gerekmektedir. Bu ise, satışa konu mal veya hizmet işleminin fiili olarak gerçekleştiğini gösterir fatura yada perakende satış fişi düzenlenerek hasılat kaydının yapılması ve tahakkuk eden alacağın senede bağlanması ile mümkündür

5- İşin devamı müddetince yıllara sari inşaat ve onarım işleriyle ilgili alacak senetlerinde reeskont ayrılmayacaktır

6- Hesap dönemi sonu itibarıyla senede bağlı borç ve alacaklar; $F = A - [A \times 360 / (360 + m \times t)]$ formülüne uygun olarak iç iskonto yöntemine göre reeskonta tabi tutulacaktır⁴⁰

7- Şüpheli alacak uygulaması bakımından ana kuruluş (holding), iştirak ve bağlı ortaklıkların ticari ilişkiler nedeniyle oluşan alacaklarının grup dışı şirketlerden olan ticari alacaklardan farkı yoktur

8- VUK.'un 322. maddesine göre kazai bir hükme veya kanaat verici bir vesikaya göre tahsiline artık imkan kalmayan alacaklar değersiz alacaklardır. Değersiz alacaklar, bu mahiyette girdikleri tarihte tasarruf değerini kaybederler ve mukayyet kıymetleriyle zarara geçilerek yok edilirler.

9- VUK.'un 324. maddesine göre ise konkordato veya sulh yoluyla alınmasından vazgeçilen alacaklar, borçlunun defterinde özel bir karşılık hesabına alınır. Bu hesabın muhteviyatı alacaktan vazgeçildiği yılın sonundan başlayarak üç yıl içinde zararla itfa edilmediği takdirde kar hesabına naklolunur.

2.4. STOKLARIN DEĞERLEMESİ

TTK.' da stokların değerlendirilmesi 75. ve 461. maddelerde düzenlenmiştir. Bu hükümler daha çok mali tabloların düzenlenmesinde ticari sermayenin korunmasını amaçlar. Şahıs işletmeleri TTK.'nın 75. maddesi uyarınca bütün aktif

39 Karapınar, Recep; A.g.e., S.44.

40 F = iskonto tutarı

A = Senedin nominal değeri

m = Faiz oranı

t = Vade

değerleri en çok bilanço gününde haiz oldukları değer üzerinden kaydedeceklerdir. Borsaya kote edilen stok değerlemesi borsa rayicine göre yapılacaktır İşletmede üretilen stoklar içinde aynı durum söz konusudur⁴¹

Sermaye şirketleri ise, TTK. 461. maddesi uyarınca değerleme işlemlerinde şu hususa uyacaklardır Hammaddeler, işlenmiş veya yarı işlenmiş eşya, emtia ve satılık diğer mallar en fazla maliyet değerleri üzerinden bilançoya geçirilebilir. Bununla beraber bu malların maliyet değeri bilançonun düzenlenmesi esnasında cari fiyattan fazla ise bunlar bilançoya en fazla cari değer üzerinden geçirilebilirler. Bununla birlikte değerleme açısından daha üst sınırlarda mevcuttur. Stokların maliyet bedelleri değerleme gününde piyasa fiyatından düşük ise maliyet bedeli ile, stokların maliyet bedelleri değerleme günündeki piyasa fiyatından fazla ise piyasa fiyatı ile değerleme yapılacaktır⁴²

SPK. 'ya göre stoklar, elde etme maliyeti ve net gerçekleşebilir değerin düşük olanı ile değerlendirilir. Stokların elde etme maliyeti yerine net gerçekleşebilir değer ile değerlendirilebilmesi için, net gerçekleşebilir değerin elde etme maliyetine göre %10 veya daha fazla değer düşüklüğü göstermesi ve bu değer düşüklüğünün yakın bir tarihte ortadan kalkacağına dair objektif ve makul bir gerekçenin varolmaması gerekir. Stok maliyetinin hesaplanmasında FIFO, LIFO, Ağırlıklı Ortalama Maliyet, Hareketli Ortalama Maliyet yöntemlerinden birinin uygulanması zorunludur. Özel siparişlerin olması durumunda Özel Sipariş Maliyeti yöntemi uygulanabilir.⁴³

VUK.'da vergi matrahının doğru bir şekilde hesaplanması açısından stokların değerlendirilmesi önemlidir. Stokların değerlendirilmesinde stokları elinde bulunduran işletmenin stokları hazır alması (Ticari İşletme) yada işletmede üretilmiş olmasına göre değerlendirme işlemleri ve yöntemleri farklılık gösterir

Ticaret işletmeleri açısından satın alınan

mallar VUK.274, değeri düşen mallar VUK.278. maddeye göre değerlendirilir. Üretim işletmeleri açısından satın alınan mallar VUK. 274., üretilmiş mallar yarı mamul mallar VUK.275., zirai mahsuller ve hayvanlar VUK.277, değeri düşen mallar VUK. 278. maddeye göre değerlendirilir.

Stokların dönem sonunda yüksek gösterilmesi satılan malın değerini düşürür ve dönem karını attırır Aksi halde dönem karı azalır

VUK. Madde 274 : Satın alınan veya imal edilen emtia maliyet bedeli ile değerlendirilir. Mükellefler satın aldıkları veya imal ettikleri emtianın maliyet bedelini son giren ilk çıkar yöntemini uygulamak suretiyle de tespit edebilirler. Bu yöntemi seçenler en az 5 yıl süre ile bu yöntemden vazgeçemezler. Bu yöntemin uygulama usul ve esaslarını tespit etmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir

Emtianın maliyet bedeline nazaran değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 veya daha fazla bir düşüklük gösterdiği hallerde mükellef, maliyet bedeli yerine 267. maddenin ikinci sırasındaki usul hariç olmak üzere, emsal bedeli ölçüsü tatbik edilebilir. Bu madde 275. madde yazılı mamuller içinde uygulanabilir

VUK. Madde 275 : İmal edilen emtianın (Tam ve yarı mamul mallar) maliyet bedeli aşağıda yazılı unsurları ihtiva eder

1- Mamulün vücuda getirilmesinde sarf olunan iptidai ve hammaddelerin bedeli;

2- Mamule isabet eden işçilik;

3- Genel imal giderlerinden mamule düşen hisse;

4- Genel İdare giderlerinden mamule düşen hisse;

5- Ambalajlı olarak piyasaya arz edilmesi zaruri olan mamullerde ambalaj malzemesinin bedeli,

41 Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayımcılık, Ankara, 1996 S:37.

42 Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayımcılık, Ankara, 1996, S:157-158.

43 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.22.

Mükellefler, imal ettikleri emtianın maliyet bedellerini yukarıdaki unsurları ihtiva etmek şartıyla diledikleri usulde tayin edebilirler.

VUK. Madde 276 : Zirai mahsuller maliyet bedeli ile değerlenir. Maliyet bedeli, zirai mahsullerin hususiyetlerine göre 275. maddede yazılı unsurlara mütenazır olarak Maliye Bakanlığınca tespit edilecek esaslar dairesinde hesaplanır.

VUK. Madde 277 : Zirai işletmelere dahil hayvanlar maliyet bedeli ile değerlenir. Maliyet bedelinin tespiti mümkün olmayan ahvalde maliyet bedeli yerine emsal bedeli alınır. Bu hükmün tatbikinden emsal bedeli, işletmenin bulunduğu mahal için zirai kazanç komisyonlarınınca tespit edilmiş olan ortalama maliyet bedelidir.

VUK. Madde 278 : Yangın, deprem ve su basması gibi afetler yüzünden veyahut bozulmak, çürümek, kırılmak, çatlamak, paslanmak gibi haller neticesinde iktisadi kıymetlerinde önemli azalış vaki olan emtia ile maliyetlerin hesaplanması mutad olmayan hurdalar döküntüler, üstüğü, deşe ve iskartalar emsal bedeli ile değerlenir.

MSUGT.'da yer alan düzenlemeye göre muhasebenin ihtiyatlılık kavramı uyarınca stoklar piyasa yada maliyet değerinden düşük olan ile değerlendirilmelidir. Aslında stokun satış değeri maliyetinin üzerinde ise bu görmezlikten gelinir, çünkü satışla kesinleşmeyen söz konusu fiyat farkı gelirler arasına alınmaz. Ancak aksi durumda, yine aynı kavram uyarınca, satışla gerçekleşme de stoklar yolu ile işletmeye yönelmiş zarar riski dikkate alınarak maliyet – satış fiyatı arasındaki fark için stok değer düşüklüğü karşılığı ayrılır⁴⁴

2.4.1. Özellik Gösteren Durumlar

2.4.1.1. Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı

İşletmede yer alan ilk madde malzeme ve mal stokları aşağıdaki nedenlerle kıymet kaybına uğrarlar:

a- Ekonomik nedenlerle oluşan fiyat kayıpları;

b- Doğal afetler nedeni ile oluşan kayıplar;

c- Kimyasal nedenlerle meydana gelen kayıplar;

d- Teknolojide meydana gelen gelişmeler nedeniyle eski malların kıymetlerindeki kayıpların oluşması;

e- Tüketici tercihlerinin moda değişiklikleri nedeniyle stoktaki mallardan uzaklaşması nedeniyle oluşan kayıplar

Bütün bu nedenlerle oluşan değer kayıpları tespit edilip, TTK., SPK, MSUGT. uyarınca karşılık ayrılması gerekmektedir. Tek Düzen Hesap planında bu karşılıklar için "Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı Hesabı" kullanılır. Değerleme konusunda yukarıdaki açıklamalarımız dikkate alınacaktır. V.U.K'na göre karşılık ayrılmaz.

2.5. DURAN VARLIKLARIN DEĞERLEMESİ

Şahıs şirketleri yönünden maddi duran varlıkların değerlendirilmesi hakkında özel bir açıklama yoktur. TTK. 75. madde dikkate alınacaktır.

Sermaye şirketleri ise değerlendirme mevzuatında TTK. 460. maddeyi dikkate alacaklardır. Gayrimenkuller, binalar, enerji santralleri, makineler, nakil vasıtaları, alet ve edevat ve mobilya gibi devamlı surette işletmede kullanılan tesisler halin icabına göre münasip olan tenzilat yapıldıktan sonra en fazla maliyet değeri üzerinden bilançoya geçirilir.

Haklar, imtiyazlar, ihtira beratları, hususi imal ve istihsal usulleri, ruhsatnameler, markalar ve bunlara benzer sair kıymetler hakkında dahi aynı hüküm caridir.

Tenzilat pasif tablosunda itfa ve yenileme akçeleri teşkili suretiyle yapılabilir. Tesisat si-

44 Sevilengül, Orhan; " Genel Muhasebe", Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1996, S.599.

gorta edilmişse bilanço kıymetleri yanında sigorta kıymetleri de yazılır⁴⁵

SPK. "Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ" in 30, 31, 32, 33, 33/A, 33/B, 33/C, 33/D, 34, 35 ve 36. Maddeleri duran varlıkları değerlemeye ilişkin hükümler içermektedir.

Maddi Duran Varlıklar yeniden değerlendirme uygulaması hariç elde etme maliyeti ile değerlendirilecektir. Elde etme maliyeti ise, Maddi Duran Varlığın satın alma işlemine bağlı olarak yapılan giderler, alış ve ithalde ödenen vergiler ile varlığın önceden belirlenen amaçlar çerçevesinde kullanılmak üzere çalışabilir duruma getirilmesi için katılan bilumum giderlerden oluşur. Bu giderlere nakliye, montaj giderleri, varlığın yerleştirileceği yerin ve arsanın hazırlanması için yapılan giderler, donatım giderleri, noter, mahkeme, kıymet takdiri vb. giderler duran varlıkla yapılan işler için serbest meslek erbabına ödenen ücretler, varlığın iktisap edilmesinde kullanılan kredilerle ilgili olan ve bu varlıkların aktifleştirildiği tarihe kadar birikmiş bulunan finansman giderleri gibi giderler örnek olarak gösterilebilir. Maddi duran varlığın aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan ve bu varlıkların iktisabında kullanılan kredilerden kaynaklanan kur farkları aktifleştirilebilir. Bu takdirde söz konusu giderler amortisman süresi içinde itfa edilebilir.⁴⁶

Maddi duran varlıklar ile ilgili olarak yapılan normal bakım ve onarım giderleri ilgili varlığın maliyetine dahil edilmez. Bunlar üretim ve faaliyet gideri olarak muhasebeleştirilir. Ancak maddi duran varlığın ekonomik ömrünü uzatan, hizmet kapasitesini artıran üretilen mal veya hizmetin kalitesini artıran yada maliyetleri azaltan yatırım harcamaları, duran varlığın maliyet bedeline eklenir. Bu harcamalar duran varlığın kalan amortisman süresi içinde itfa edilir.⁴⁷

Bir duran varlığın başka bir duran varlık-

la takas edilmesinde, elden çıkarılan varlığın net defter değeri yeni varlığın elde etme maliyeti olarak kabul edilir. İktisap edilen maddi duran varlık menkul kıymet devri yoluyla elde edilirse yeni varlığın maliyet bedeli bilinmiyorsa rayiç bedel kullanılır⁴⁸ Bu menkul kıymetlerin rayiç bedeli yeni varlığın elde etme maliyeti olarak kabul edilir.

Hizmetten alınan ve gelecekte elden çıkarılacak olan duran varlıklar net defter değeri ile net gerçekleşebilir değerin düşük olanı ile değerlendirilir.⁴⁹

Müteahhit sıfatıyla üstlenilen yıllara yaygın inşaat işleriyle ilgili inşaat sözleşmelerinin mali tablolara yansıtılmasında " sözleşmenin tamamlanması yöntemi kullanılır Sözleşmeyle ilgili katılan maliyetler ve hakkeşler sözleşme konusu inşaat işi tamamlanmaya kadar gelir tablosu ile ilişkilendirilmeksizin bilanço ya yansıtılır İnşaat işinden sağlanan gelir, ancak üstlenilen inşaat işinin tamamlanmasıyla hesaplanır ve mali tablolara yansıtılır Sözleşme ile katılan maliyetler sözleşme tamamlanana kadar gelir tablosu ile ilişkilendirilmeksizin biriktirilir. Sözleşme ile ilgili olarak alınan avanslar ve hakkeşler sözleşme maliyetlerinden bir indirim veya borç olarak kaydedilir. Sözleşme hükümleri çerçevesinde ödenmek zorunda bulunan ceza ve tazminatlar da sözleşme maliyetine intikal ettirilir.

Her bir proje ayrı ayrı alınıp inşaat yüklenim sözleşmesi yapılabilir. Bu şirketlerin mali tablo dipnotlarında inşaat işinin toplam bedeli, tamamlanma yüzdesi, katılan maliyet, hakkeş olarak alınan nakit ve alacak tutarı ve avans tutarı ile muhasebe politikaları ve maliyet artı sözleşmeden doğan alacak tutarının gösterilmesi zorunludur.⁵⁰

Varlıkların elde etme maliyeti ile açık ilgili kurulabilen borçlanma maliyetleri (kur fark-

45 Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayıncılık, Ankara, 1996, S:157.

46 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.30.

47 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.31.

48 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.32.

49 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.33.

50 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.33/A.

ları ve finansman giderleri) ilgili varlığın maliyetine dahil edilir.⁵¹ Yalnız varlıkların aktifleştirilmesinden sonra ortaya çıkan ve varlıkların iktisabında kullanılan kredilerden kaynaklanan borçlanma maliyetleri aktifleştirilmez. Tebliğin 29. Ve 30. Madde son fıkra hükümleri saklıdır⁵²

Teşvik ve sübvansiyonlar ancak elde edilecekleri kanaatini oluşturan ilgili bütün şartların tamamlanması ile gelir kaydedilir. Maddi duran varlık elde edilmesiyle ilgili olmayan teşvik ve sübvansiyonlar doğrudan gelir kaydedilir. Maddi duran varlıkların edinilmesinde yararlanılan maliyet azaltıcı teşvik ve sübvansiyonların ilgili duran varlığın maliyetinden düşülmesi veya gelir kaydedilmesi konusunda işletmeler, varlık bazında bir politika benimseyerek bunu tutarlı şekilde uygulamak zorundadır. Gelir kaydedilmesi politikası benimsendiği takdirde bu gelir özel bir fon hesabında tutularak ilgili varlığın amortisman süresince gelir tablolarına eşit olarak dağıtılır. Sağlanan teşvik ve sübvansiyonların sonradan herhangi bir nedenle kısmen veya tamamen geri ödenme zorunluluğunun ortaya çıkması halinde doğrudan gelir kaydedilmiş olanlar için gider yazma, özel bir fon hesabında toplanarak yıllara sari biçimde gelir kaydedilmiş olanlar için ise öncelikle özel fon hesabından mahsup işlemi yapılır. Teşvik ve sübvansiyonların maddi duran varlık maliyetinden düşülmesi politikası uygulanmış olması durumunda ise, iade konusu teşvik ve sübvansiyon tutarı ilgili varlık maliyetine eklenir ve daha önce amortisman ayrılmış olması halinde amortisman kayıtlarında gerekli düzeltme yapılır⁵³

Kuruluş ve Teşkilatlanma Giderleri, Araştırma ve Geliştirme Giderleri, Haklar ve Peştemallık ister aktifleştirilir ister gider yazılabilir. Aktifleştirilen bu giderler aktifleştirildikleri dönemden itibaren 5 yıl içinde itfa edilir.⁵⁴

VUK. 269., 270., 271., 272, 273. Maddeleri maddi duran varlıkların değerlemesi ile ilgili hükümler içermektedir. Genel olarak maddi

duran varlıklar maliyet bedeli ile değerlendirilir

VUK. Madde 269 : İktisadi işletmeler dahil bilmum gayrimenkuller maliyet bedeli ile değerlendirilir.

Bu kanuna göre, aşağıda yazılı kıymetler gayrimenkul gibi değerlendirilir.

- 1- Gayrimenkullerin mütemmim cüzüleri
- 2- Tesisat ve makineler
- 3- Gemiler ve diğer taşıtlar
- 4- Gayrimaddi haklar.

VUK. Madde 270 : Gayrimenkuller de, maliyet bedeline satın alma bedelinden başka, aşağıda yazılı giderler girer:

- 1- Makine ve tesisatta gümrük vergileri, nakliye ve montaj giderleri
- 2- Mevcut bir binanın satın alınarak yıkılmasından ve arsasının tesviyesinden mütevellit giderler,

Noter, mahkeme, kıymet takdiri, komisyon ve tellaliye giderleri ile Emlak Alım ve Taşit Alım Vergilerini maliyet bedeline ithal etmekte veya genel giderler arasında göstermekte mükellefler serbesttir.

VUK. Madde 271 : İnşa edilen binalarda ve gemilerde, imal edilen makine ve tesisatta, bunların inşa ve imal giderleri, satın alma bedeli yerine geçer.

VUK. Madde 272 : Normal bakım, tamir ve temizleme giderleri dışında, gayrimenkulü genişletmek veya iktisadi kıymetini devamlı olarak artırmak maksadıyla yapılan giderler, gayrimenkulün maliyet bedeline dahil edilir.

(Bir geminin, iktisap tarihindeki süratini fazlaştırmak, yolcu ve eşya yükleme ve barındırma tertibatını genişletmek veya değiştirmek

51 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI,No:1,Md.33/B.

52 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI,No:1,Md.33/B (14 Sayılı Tebliğ ile değişen fıkra

53 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI,No: 1,Md.33/C.

54 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI,No: 1,Md.34-35-36.

suretiyle iktisadi kıymetini devamlı olarak artıran giderlere bir motorlu kara nakil vasıtasının kasa veya motorunun yenisi ile değiştirilmesi veya alımında mevcut olmayan yeni bir tertibatın eklenmesi için yapılan giderler maliyet bedeline eklenmesi gereken giderlerdendir.)

Gayrimenkuller kira ile tutulmuş ise, kiracı tarafından yapılan bir ve ikinci fıkralardaki giderler bunların özel maliyet bedeli olarak ayrıca değerlendirir. Kiracının faaliyetini icra için vücuda getirdiği tesisata ait giderlerde bu hükümdendir.

Gayrimenkuller için yapılan giderler hem tamir, hem de kıymet artırma giderlerinden te-rekküp ettiği takdirde, mükellef bu giderlerden maliyet bedeline eklenecek kısmı ayrı göstermek mecburiyetindedir.

VUK. Madde 273 : Alet, edevat, mefruşat ve demirbaş eşya maliyet bedeli ile değerlendirir. Bunların maliyet bedeline giren giderler satın alma bedelinden gayri komisyon ve nakliye giderleri gibi özel giderlerdir.

İmal edilen alet, edevat, mefruşat ve demirbaşlarda imal giderleri satın alma bedeli yerine geçer.

Genel olarak maddi olmayan duran varlıklar mukayyet değer ve eğer biliniyorsa maliyet değeri ile değerlendirir.

"VUK. Madde 282 : Kurumlarda aktifleştirilen ilk tesis ve Taazzuv giderleri mukayyet değeri ile değerlendirir.

Bu değer ilk tesis ve taazzuv için yapılan giderlerden fazla olamaz.

Kurumun tesis olunması veya yeni bir şubenin açılması veya yahut da işlerin devamlı bir surette genişletilmesi için yapılan ve karşılığında maddi bir kıymet iktisap olunmayan giderler bu cümledendir.

İlk tesis ve Taazzuv giderlerinin aktifleştirilmesi ihtiyaridir.

Gerçek ve tüzel kişilerde peştamallıklar da mukayyet değeriyle değerlendirilir."

Patentler, imtiyazlar, ticaret unvanları, telif haklarını, markaları değerleyen mukayyet ölçük bunların maliyet bedelidir

MSUGT. uyarınca maddi duran varlıklar " duran varlıkların maliyetle değerlemesi ilkesi" gereğince işletme tarafından satın alınmaları in-şa veya imal edilmeleri yada ettirilmesi karşılığında yapılan harcamalardan oluşan maliyetle değerlendirilir. Ancak maliyet değerinin anlamını yitirdiği durumlarda dönem sonu değerlemesinde maliyet değeri yerine başka değerlendirme ölçütüne başvurulabilir. Bunların en uygunu yenileme değeridir.⁵⁵

2.5.1. Amortismanlar

Amortisman muhasebesinin konusu, duran varlıklarda belli bir sürenin geçmesinden ve teknolojik gelişmeler nedeniyle varlığın demode olmasından dolayı ortaya çıkabilecek eskime, yıpranma ve tükenme şeklindeki değer kayıplarını dikkate alarak, duran varlıkların faydalı ömürlerini tahmin etmek ve bu süre içerisinde söz konusu varlıkların elde etme maliyetlerini gider olarak muhasebeleştirmeektir.

TTK. 75. ve 460. maddeler dikkate alındığında Ticaret Kanunu açısından amortisman ayrılabilir.

SPK. 'ya göre işletmelerde bir yıldan fazla kullanılan ve sınırlı bir ömre sahip olan duran varlıklar için amortisman ayrılması şarttır. Normal amortisman, azalan bakiyeler yöntemi veya diğer amortisman hesaplama yöntemlerinden herhangi biri yıllık amortismanın hesaplanmasında dikkate alınabilir. Amortisman tabi varlıkların faydalı ömürleri, işletmeler tarafından gerçekçi tahminlere dayanarak serbestçe tayin edilir. Vergi mevzuatının amortisman süresine ilişkin düzenlemelerine uyulması bu hükme aykırılık teşkil etmez.⁵⁶

Varlıkların tahmin edilen faydalı ömürle-

55 Sevilengül, Orhan; A.g.e., S:599.

56 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 4 Tebliğ ile eklenen hüküm

rinde çeşitli nedenlerle değişikliklerin ortaya çıkması durumunda, amortisman tabi tutulmuş tutarlar, saptanan yeni süre ile itfa edilir. Amortisman yeniden değerlendirme uygulaması haricinde duran varlığın elde etme maliyeti üzerinden ayrılır

Amortismanın bilanço tarihinde ayrılması gerekir. Ancak maliyet muhasebesi uygulamasında yıllık maliyet döneminden farklı bir sistemin belirlenmesi halinde, maliyet dönemine rastlayan amortisman tutarlarının hesaplanarak maliyetlere yansıtılması gerekir

Boş arsa ve arazi amortisman tabi değildir. Ancak tarım işletmelerindeki meyvelik, fındıklık, zeytinlik ve güllükler, incir bahçeleri ve bağlar gibi tarım tesisleri ile işletmede inşa edilmiş olan her nevi yollar ve arklar amortisman tabi tutulur.

Seçilen amortisman yöntemlerinin sürekliliği temel ilkedir. Ancak, uygulanan amortisman yöntemleri makul bir gerekçeyle dayanarak değiştirilebilir. Amortisman yöntemlerinin değiştirilmesinden kaynaklanan ve mali tabloları önemli ölçüde etkileyen değişikliklerin mali tabloların dipnotlarında parasal etkileriyle birlikte açıklanması zorunludur⁵⁷

VUK. açısından amortisman VUK. 313., 314., 315., 316., 317., 318., 319., 320 maddelerinde düzenlenmiştir.

VUK. 313. Madde : İşletmede bir yıldan fazla kullanılan ve yıpranmaya, aşınmaya veya kıymetten düşmeye maruz bulunan gayrimenkullerle 269. madde gereğince gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymetlerin, alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filmlerinin birinci kısmındaki esaslara göre tespit edilen değerinin, bu Kanun hükümlerine göre yok edilmesi amortisman mevzuunu teşkil eder.

İlgili mevzuat gereğince sözleşme süresinden sonra bedelsiz olarak devlete veya devlete tensip olunan bir teşekküle veya belediye-

ye intikali öngörülen amortisman tabi iktisadi kıymetlerden (sözleşme süresinde yenilenmesi gerekenler hariç) sermayenin veya özel maliyet bedellerinin itfası hükümlerine göre amortisman tabi tutulanlar, genel hükümler uyarınca ayrıca amortisman tabi tutulmazlar.

Değeri 150.000.000 lirayı aşmayan peş-tamallıklar ile değeri 150.000.000 lirayı aşmayan alet edevat, mefruşat ve demirbaşlar amortisman tabi tutulmayarak doğrudan doğruya gider yazılabilir. İktisadi ve teknik bakımdan bütünlük arz edenlerde bu had topluca dikkate alınır.

VUK. Madde 314. : Boş arazi ve boş arsalar amortisman tabi değildir. Ancak:

1- Tarım işletmelerinde vücuda getirilen meyvalık, dutluk, fındıklık, zeytinlik ve güllüklerle, incir bahçeleri ve bağlar gibi tarım tesisleri;

2- İşletmede inşa edilmiş olan her nevi yollar ve harklar;

Amortisman tabi tutulur.

VUK. Madde 315 : Mükellefler amortisman tabi iktisadi kıymetlerinin değerini %20 nispetinden fazla olmamak üzere, serbestçe tayin ettikleri nispetler üzerinden yok ederler.

Ancak arazi ve binalar ile %20 nispetinden daha yüksek bir nispette amortisman tabi tutulacak iktisadi kıymetlerin değeri Maliye Bakanlığınca tespit ve ilan olunan nispetler üzerinden yok edilir.

VUK. Mükerrer Madde 315 : Bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerden dileyenler, amortisman tabi iktisadi değerlerini, azalan bakiyeler üzerinden amortisman usulü ile yok edebilirler.

Bu usulün tatbikinde;

1- Her yıl, üzerinden amortisman hesap-

57 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md. 38-39.

lanacak değer evvelce ayrılmış olan amortismanlar toplamının tenzili suretiyle tespit olunur

2- Bu usulde tespit olunacak amortisman nispeti %40 geçmemek üzere normal amortisman nispetlerinin iki katıdır

3- Bu usulde amortisman süresi normal amortisman nispetlerine göre hesaplanır

Bu sürenin son yılına devreden bakiye değer, o yıl tamamen yok edilir

VUK. Madde 316 : İşletme sebebiyle içindeki cevherin azalmasından dolayı maddi değerini kaybeden madenlerin ve taş ocaklarının imtiyaz ve maliyet bedelleri, ilgililerin, müracaatları üzerine bunların büyüklük ve mahiyetleri göz önünde tutulmak ve her maden veya taş ocağı için ayrı ayrı olmak üzere Maliye ve Sanayi Bakanlıklarınca belli edilecek nispetler üzerinden yok edilir.

VUK. Madde 317 : Amortismanına tabi olup;

1- Yangın, deprem, su basması gibi afetler neticesinde değerini tamamen veya kısmen kaybeden;

2- Yeni icatlar dolayısı ile teknik verim ve kıymetleri düşerek tamamen veya kısmen kullanılmaz bir hale gelen;

3- Cebri çalışmaya tabi tutuldukları için normalden fazla aşınma veya yıpranmaya maruz kalan;

Menkul ve gayri menkullerle haklara, mükelleflerin müracaatları üzerine ve ilgili bakanlıkların mütalaası alınmak suretiyle Maliye Bakanlığınca her işletme için işin mahiyetine göre ayrı ayrı belli edilen "Fevkalade ekonomik ve teknik amortisman nispetleri" uygulanır.

VUK. Madde 318 : Maliye Bakanlığınca tespit ve ilan olunan amortisman nispetleri ilanların yapıldığı, ayrı ayrı tespit edilen nispetlerin ilgililerin müracaatta bulunduğu hesap döneminden muteberdir.

Maliye Bakanlığı tespit ve ilan ettiği

amortisman nispetlerini gerektiğinde değişme ve amortismanlarla ilgili diğer hususları tespit yetkilidir.

VUK. Madde 319 : Mükellefler, usulüne göre tespit edilen nispetleri aşmamak şartıyla, amortismanları diledikleri nispetler üzerinden hesaplayabilirler; şu kadar ki, uygulamaya başladıkları amortisman nispetlerini müteakip faaliyet yıllarında değiştiremezler

318' inci maddenin ikinci fıkrası hükmüne göre amortisman nispetlerinin değiştirilmiş olması hali bundan müstesnadır

VUK. Madde 320 : Amortisman süresi, kıymetlerin aktife girdiği yıldan başlar Bu sürenin yıl olarak hesaplanması için (1) rakamı mükellefçe uygulanan nispete bölünür.

Faaliyetleri kısmen veya tamamen binek otomobillerinin kiralanması veya çeşitli şekillerde işletilmesi olanların bu amaçla kullandıkları binek otomobilleri hariç olmak üzere, işletmelere ait binek otomobillerinin aktife girdiği hesap dönemi için ay kesri tam ay sayılmak suretiyle kalan ay süresi kadar amortisman ayrılır Amortisman ayrılmayan süreye isabet eden bakiye değer, itfa süresinin son yılında tamamen itfa edilir.

Her yılın amortismanı ancak o yıla ait değerlemede nazara alınabilir

Amortismanın herhangi bir yıl yapılmasından veya ilk uygulanan nispetten düşük bir hadle yapılmasından dolayı amortisman süresi uzatılmaz.

VUK. Mükellefler Madde 320. : 1- İktisadi ve teknik bakımdan bir bütün teşkil eden değerler için normal veya azalan bakiyeler usulü ile amortisman usullerinden yalnız birisi uygulanabilir.

2-Bir iktisadi değer üzerinden normal amortisman usulüne göre amortisman ayrılmasına başlandıktan sonra bu usulden dönülemez.

3- Bir iktisadi değer üzerinden azalan bakiyeler usulüne göre amortisman ayrılmaya baş-

landıktan sonra normal amortisman usulüne geçilebilir. Bu suretle usul değiştirenler keyfiyeti beyannamelerinde veya eki bilançolarda belirtmeye mecburdurlar. Kabul edilen yeni usul bu bildirimin yapıldığı beyannamenin taalluk ettiği dönemden itibaren nazara alınır. Bu takdirde henüz yok edilmemiş olan değer kısmı, bakiye amortisman süresine bölünmek suretiyle eşit miktarlarla yok edilir.

VUK. Madde 321 : Bu bölüm gereğince hesaplanan amortismanların, hesaplarda ayrıca gösterilmek şartıyla ilgili bulundukları değerlerden doğrudan doğruya indirilmesi veya karşılık hesabında toplanması caizdir.

MSUGT.'de kıymetlerin kullanılabilirlikleri süre içerisinde yok edilmeleri öngörülmüştür. Yani ekonomik ömür ilkesi gözönüne alınarak amortisman maliyet bedeli üzerinden ayrılır⁵⁸

2.5.2. Maddi Duran Varlıkların Yeniden Değerlemesi

Yeniden Değerleme müessesesinin kuruluş amacı; işletmelerin bilançolarında yer alan amortismanına tabi iktisadi kıymetlerinin bilanço da kayıtlı değerini gerçek değerine yaklaştırmaktır.

Buna göre yeniden değerlendirme; daha önce değerlendirilerek aktifleştirilen amortismanına tabi iktisadi kıymetlerin ve bu kıymetler üzerinden ayrılan ve bilançonun pasifinde yer alan amortismanların, ekonomik koşullara paralel olarak cari değeri üzerinden izlenmesini sağlayabilmek için tekrar değerlendirilmesini ifade eder denilebilir.

SPK.'ya göre yeniden değerlendirme konusu olan varlıkların değerlemesinde, bu konudaki mevzuat hükümlerine uyulur ve bu mevzuat çerçevesinde işlem yapılır. (Yani VUK. dikkate alınır)⁵⁹

Yeniden Değerleme uygulaması VUK. Mükerrer 298. maddesinde yer almaktadır.

VUK. Mükerrer Madde 298 : Bilanço esasına göre defter tutan Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri (imtiyazlı şirketler hariç, kolektif, adi komandit ve adi şirketler dahil) bilançolarına dahil amortismanına tabi iktisadi kıymetleri ve bu kıymetler üzerinden ayrılmış olup bilançolarının pasifinde gösterilen amortismanları, her hesap dönemi sonu itibarıyla aşağıdaki şartlarla yeniden değerleyebilirler. Şu kadar ki, İktisadi Devlet Teşekküllerinin yeniden değerlendirme yapmaları zorunludur.

1-İktisadi kıymetlerin maliyet bedellerine eklenmiş bulunan kur farkları ve kredi faizleri, sinema filmleri, ilk tesis taazzuv giderleri, organizasyon, etüt ve arama giderleri ile mahiyetleri ve amortisman süre ve tarzları itibarıyla bunlara benzeyen sair aktif kıymetler yeniden değerlendirme kapsamına girmezler.

2-Bilançonun aktifine dahil iktisadi kıymetler ve bu kıymetler için geçmiş yıllarda ayrılmış olan amortismanlar, yeniden değerlemenin yapılacağı yıla ait oran ile çarpılmak suretiyle yeniden değerlendirilir.

Kendilerine özel hesap dönemi tayin olunan mükellefler için, özel hesap döneminin başladığı takvim yılına ait oran esas alınır.

3-Yeniden değerlendirme neticesinde doğacak değer artışı, bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında gösterilir.

Değer artışı, amortismanına tabi iktisadi kıymetlerin yeniden değerlemesinden önceki net bilanço aktif değerlerinin, bu kıymetlere yeniden değerlendirme oranının tatbikinden sonra bulunacak net bilanço aktif değerlerinden indirilmesi suretiyle bulunur.

Net bilanço aktif değeri, iktisadi kıymetlerin bilançonun aktifinde yazılı değerlerinden, pasifte yazılı amortismanının tenzili suretiyle bulunan miktarı ifade eder.

58 Karapınar, Recep; A.g.e.; S:52.

59 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.37. (Seri No XI, 4 no.lu tebliğ ile değişen şekli)

Bu değerin tespitinde, 320. maddenin son fıkrasına göre ayrılmış sayılan amortismanlar da fiilen ayrılmış kabul edilir

4-Amortismanına tabi sabit kıymetlerini yeniden değerlemeye tabi tutan kurumlar vergisi mükellefleri ile kolektif, adi komandit ve adi şirketler dahil olmak üzere bilanço esasına göre defter tutan gelir vergisi mükellefleri, yeniden değerlemenin yapıldığı hesap döneminden itibaren sabit kıymetlerini yeniden değerleri üzerinden itfa ederler. Şu kadar ki bina, arsa, araziler yeniden değerlemeden önceki kıymetleri üzerinden amortismanına tabi tutulur.

Mükellefler değer artışını, pasifte özel bir fon hesabında gösterirler Kurumlar Vergisi mükellefleri, değer artışının tamamını sermayelerine ilave edebilirler. Bu suretle sermayeye eklenen değer artışları, ortaklar tarafından işletmeye ilave edilmiş kıymetler olarak kabul edilir. Değerleme yapılan kuruma iştirak eden işletmelerin aktifinde bu nedenle meydana gelen artışlar ise pasifte özel bir karşılık hesabında gösterilir ve bu karşılık sermayenin cüzü addolunur Karşılık hesabında gösterilen değer artışı kurumlar tarafından sermayeye eklenebilir. Bu işlemler kar dağıtımı sayılmaz.

5- Bankalar, yeniden değerlendirme neticesinde doğacak değer artışlarını, nakit karşılığı hisse senedi ihracı suretiyle sermaye artırımına gidilmesi ve taahhüt edilen pay bedellerinin ödenmesi şartıyla sermayelerine ekleyebilirler. Ancak her yıl sermayeye eklenecek değer artışı, taahhüt edilen pay bedellerinin ödenen kısmına isabet eden miktarı aşamaz.

5.11.1981 tarihinden bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar sermayelerini arttıran bankaların, söz konusu sermaye artırımları ile ödenen pay bedelleri, bu bent uyarınca nakit karşılığı yapılmış sermaye artırımı olarak kabul ve ödenen pay bedellerine tekabül eden değer artışları sermayeye ilave edilir.

6-Bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında tutulan değer artışları,TTK. 422. Maddesi uygulamasında ödenmiş sermaye, Bankalar Kanunu uygulamasında ise ihtiyat addolunur.

7- Değer artış fonu, sermayeye ilave dışında herhangi bir suretle başka bir hesaba nakledildiği veya işletmeden çekildiği takdirde, bu işlemin yapıldığı dönemin kazancı ile ilişkilendirilmeksizin bu dönemde vergiye tabi tutulur. Gelir Vergisi mükelleflerince ayrılan değer artış fonu başka bir hesaba aktarılmaz; aktarılması veya sermayeye ilave edilmesi halinde işletmeden çekilen değer olarak kabul edilir.

8- Yeniden değerlemeye tabi tutulan iktisadi kıymetlerin her birine isabet eden değer artışları ile bunların hesap şekilleri amortisman kayıtlarında müfredatlı olarak gösterilir

9- Yeniden değerlemeye tabi tutulan iktisadi kıymetlerin satışı halinde bunlara isabet eden değer artışları aynen amortismanlar gibi muameleye tabi tutulur

10- Bir hesap dönemi sonu itibariyle yapılacak değerlemede esas alınacak yeniden değerlendirme oranı, yeniden değerlendirme yapılacak yılın Ekim ayında (Ekim ayı dahil) bir önceki yılın aynı dönemine göre Devlet İstatistik Enstitüsünün Toptan Eşya Fiyatları Genel İndeksinde meydana gelen ortalama fiyat artışı oranıdır

Bu oran Maliye ve Gümrük Bakanlığınca her yıl aralık ayı içinde Remi Gazete ile ilan edilir.

11-Her yılın yeniden değerlendirme oranı ancak o yıla ait değerlemede nazara alınabilir Yeniden değerlemenin herhangi bir yıl yapılmamasından veya değerlendirme oranının düşük uygulanmasından dolayı daha sonraki yıllar geçmiş dönemlere ilişkin yeniden değerlendirme yapılamaz.

12- Hesap dönemi içinde aktife giren amortismanına tabi iktisadi kıymetler için aktife girdiği dönem, yeniden değerlendirme yapılamaz.

Yeniden değerlemeye ilişkin diğer hususları tespit etmeye, gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için yukarıdaki esaslar dışına çıkan uygulamalar ile devir ve nevi değiştirmeleri önleyici düzenlemeler getirmeye Maliye ve Gümrük Bakanlığı yetkilidir

2.5.3. Özellik Gösteren Durumlar

1-Amortismanla tabi iktisadi kıymetlerin satışından doğan kar veya doğal afetler yüzünden hasara uğraması sonucu sigortadan alınan tazminat fazlası kanunla belirlenen şartların gerçekleşmesi karşısında yenileme fonunda yer alır⁶⁰

Şartların gerçekleşmesi halinde elde edilen bu kar pasifte 549 Özel Fonlar hesabının altında yer alacaktır Yenileme Fonu hesabı ise 549 Özel Fonlar hesabının yardımcı hesabı olarak gözükecektir. Böylece mükellefler tarafından yenileme fonuna atılan bu kar üç yıl beyan edilmemeksizin, bir kaynak kullanma imkanı sağlayacaktır.⁶¹ Yenileme Fonunun düzenlendiği Vergi Usul Kanunu 328. ve 329. maddeler aşğıdaki gibidir

VUK. Madde 328 : Amortismanla tabi iktisadi kıymetlerin satılması halinde alınan bedel ile bunların envanter defterinde kayıtlı değerleri arasındaki fark kar ve zarar hesabına geçirilir. İşletme hesabı esasında defter tutan mükelleflerle serbest meslek kazanç defteri tutan mükellefler bu farkı defterlerinde hasılat veya gider kaydedebilir.

Amortisman ayrılmış olanların değeri ayrılmış amortismanlar düşüldükten sonra kalan meblağdır Devir ve trampa satış hükmündedir.

Şu kadar ki, satılan iktisadi kıymetlerin yenilenmesi, işin mahiyetine göre zaruri bulunur veya bu hususta işletmeyi idare edenlerce karar verilmiş ve teşebbüse geçilmiş olursa bu takdirde, satıştan tahassül eden kar, yenileme giderlerini karşılamak üzere, pasifte geçici bir hesapta azami üç yıl süre ile tutulabilir. Her ne sebeple olursa olsun bu süre içinde kullanılmamış olan karlar üçüncü yılın vergi matrahına eklenir. Üç yıldan önce işin terki, devri veya işletmenin tasfiyesi halinde bu karlar o yılın matrahına eklenir

Yukarıdaki esaslar dahilinde yeni değer-

lerin iktisabında kullanılan kar yeni değerler üzerinden bu kanun hükümlerine göre ayrılacak amortismanlara mahsup edilir. Bu mahsup tamamlandıktan sonra itfa edilmemiş olarak kalan değerlerin amortismanına devam olunur

VUK. Madde 329 : "Yangın, deprem, sel, su basması gibi afetler yüzünden tamamen veya kısmen ziyaa uğrayan amortismanla tabi iktisadi kıymetler için alınan sigorta tazminatı bunların değerinden (Amortismanlı olanlarda ayrılmış olan amortisman çıktıktan sonra kalan değerden) fazla veya eksik olduğu takdirde farkı kar veya zarar hesabına geçirilir

Şu kadar ki, alınan sigorta tazminatı ile ziyaa uğrayan malların yenilenmesi işin mahiyetine göre zaruri bulunur veya bu hususta işletmeyi idare edenlerce karar verilmiş ve teşebbüse geçilmiş olursa bu takdirde tazminat fazlası , yenileme giderlerini karşılamak üzere, pasifte geçici bir hesapta azami üç yıl süre ile tutulabilir. Bu süre içinde kullanılmamış olan tazminat farkları kara ilave olunur.

Üç yıldan önce işin terki, devri veya işletmenin tasfiyesi halinde bu tazminat fazlası, o yılın matrahına eklenir

Yukarıdaki esaslar dahilinde yeni değerlerin iktisabında kullanılan tazminat fazlası, yeni değerler üzerinden bu kanun hükümlerine göre ayrılacak amortismanlara mahsup edilir. Bu mahsup tamamlandıktan sonra itfa edilmemiş olarak kalan değerlerin amortismanına devam olunur. "

2- Yasal dayanağı GVK Madde 38 ve KVK' nın 49 sayılı genel tebliği olan maliyet artış fonu enflasyonun sebep olduğu fiktif karların belirli koşullarda vergi dışı bırakılmasını ve mali tabloların gerçeğe yakın bilgi vermesini amaçlayan bir vergi düzenlemesidir. Böylece enflasyondan kaynaklanan fiyat artışlarının vergilenmesinin önüne geçilmiş olunacaktır.

Maliyet artış fonunun konusu, gayrimen-

60 Ufuk, Tahir Mehmet; "Yenileme Fonu", Vergi Dünyası Dergisi, Maliye Hesap Uzmanları Yayını, İstanbul, Aralık, 1999, S:27.

61 Ataman, Ümit; "Tekdüzen Hesap Planı ve Mali Tablolar", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997, S:244.

kullerle, iştirak hisselerinin ve amortismanına tabi diğer duran varlıkların satışında, bu varlıklara ait maliyet bedellerinin yeniden değerlendirilmesine göre arttırılması ve satış karının bu arttan tutar kadar kısmının vergi dışı bırakılmasıdır.⁶²

Gayrimenkullerin ve menkul kıymetlerin alım satımı ile uğraşanlar hariç olmak üzere bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerin iktisap tarihinden itibaren en az iki tam yıl aktiflerinde yer alan gayrimenkul ve iştirak hisselerinin elden çıkarılmasında maliyet bedeli, bunların iktisap edildiği ve elden çıkarıldığı yıllar hariç olmak üzere her takvim yılı için VUK. hükümlerine göre belirlenen yeniden değerlendirilme oranında arttırılarak ticari kazancın tespitinde dikkate alınır.⁶³

Gayrimenkul, iştirak hissesi ve amortismanına tabi diğer iktisadi kıymetlerin elden çıkarılması halinde yeniden değerlendirilme oranı tatbiki suretiyle bulunacak maliyet bedeli artırımına tekabül eden kazançlar pasifte "524 Maliyet Artış Fonu" hesabında izlenmektedir.⁶⁴

4108 sayılı kanunla değiştirilen GVK.'nın 38. Maddesinin son fıkra hükmü aynen şöyledir.

GVK. Madde 38 son fıkrası : "Mükelleflerin iktisap tarihinden itibaren en az iki tam yıl süreyle işletmelerinde kayıtlı bulunan gayrimenkul, iştirak hisseleri ve amortismanına tabi diğer iktisadi kıymetleri elden çıkarmaları halinde, bu iktisadi kıymetlerin maliyet bedeli bunların iktisap edildiği ve elden çıkarıldıkları yıllar hariç olmak üzere her takvim yılı için Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre belirlenen yeniden değerlendirilme oranında arttırılarak kazancın tespitinde dikkate alınabilir. Bu hüküm 39. Madde gereğince işletme hesabı esasına göre ticari kazancın tespitinde de uygulanır. Bilanço esasında defter tutan mükellefler tarafından arttırılan ma-

liyet bedeline tekabül eden kazançlar, bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında gösterilir. Bu fon sermayeye ilave dışında herhangi bir surette başka bir hesaba nakledildiği veya işletmeden çekildiği takdirde, o yılın kazancına dahil edilerek vergiye tabi tutulur. Söz konusu iktisadi kıymetlerin alım satımı ile devamlı uğraşanlar, alım satımını yaptıkları iktisadi kıymetler için bu hükümden yararlanamazlar. Şu kadar ki, inşaat yapımına tahsis edilen arsa ve arazilere ilişkin olarak inşaatın bitim tarihine kadar geçen süre için bu fıkra hükmüne göre maliyet bedeli arttırımı yapılabilir. Ancak, inşaatın tamamlanmasından önce satışı yapılan gayrimenkuller için maliyet artırımını satışın yapıldığı tarihe kadar uygulanır. Bu fıkra hükmünün uygulanmasına ilişkin usul ve esasları tespit etmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir." Yalnız bu uygulama en son 4684 no.lu kanunla değişikliğe uğramıştır. Yeni düzenlemeyle aylık bazda endeksleme uygulamasına geçilmiştir. Alındığı ay ve elden çıkarıldığı ay TEFE ile endekslenmeyecek, bu aylar arasında maliyet artışı TEFE endeksi ile bulunacaktır.

Ayrıca 3946 sayılı kanunla Gelir Vergisi Kanunu'nun mük. 81. maddesine eklenen hükümle GVK.'nın mükerrer 80. maddesinin birinci fıkrasının 7 numaralı bendinde belirlenen değer artış kazançlarının hesaplanmasında mükelleflere maliyet bedeli artırımından yararlanarak kazançlarını belirleyebilme imkanı getirilmiştir. Ancak söz konusu madde 4369 sayılı kanunla 1.1.1999 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kaldırılmış, benzer bir düzenleme diğer kazanç ve iratların matrahı hesaplanırken, elden çıkarılan tüm mal ve haklar için aylar itibarıyla hesaplanmak suretiyle GVK.'nın 82. Maddesiyle yeniden getirilmiştir.⁶⁵

Ticari kazancın tespitinde uygulanan bu hüküm KVK. 13. maddesine göre safi kurum kazancının tespitinde de dikkate alınacaktır.⁶⁶

62 Örtten, Remzi; "Maliyet Artış Fonu ve Muhasebe Uygulamaları", Diyalog Dergisi, Sayı:134, İstanbul, Haziran, 1999, S:39.

63 Ataman, Ümit; "Tekdüzen Hesap planı ve Mali Tablolar", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997, S:237.

64 Al tuğ, Osman – Ayboğa Hanifi; "Tekdüzen Hesap Planı ve Maliyet Muhasebesi El Kitabı", Alfa Aktüel Kitabevi, İstanbul, 1997, S. 197.

65 Koş, İsmail; " Maliyet Bedeli artırım", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı : 208, Aralık, 1998, S: 109.

66 Ataman, Ümit; A.g.e., S:237.

Ayrıca 10.2.1995 tarihinde yayınlanan KVK. Genel Tebliği 49'da maliyet artışı ile ilgili etraflı bilgi verilmiştir.

SPK'ya göre elden çıkarılan gayrimenkul, iştirak hisseleri ve amortismanına tabi diğer iktisadi kıymetlerin vergi mevzuatı çerçevesinde arttırılan maliyet bedellerine tekabül eden kazançlar "Yedekler" hesap grubu içinde "olağanüstü Yedekler" hesap kaleminden sonra gelmek üzere "Maliyet artış Fonu" hesabı içinde izlenebilir.

İştirak hisselerinin veya gayrimenkullerin satışından doğan kazancın, Kurumlar Vergisi istisnasından yararlanılmak amacıyla sermayeye ilave edilmesi kararlaştırılan kısmı "Yedekler" hesap grubu içinde "Maliyet Artış Fonu" hesap kaleminden sonra gelmek üzere "Sermayeye Eklenebilecek İştirak Hisseleri ve Gayrimenkul Satış Kazançları" hesabı içinde izlenebilir.⁶⁷

3- Stoklarını değerlendirme yöntemi olarak LIFO yöntemini kullanan ve amortismanına tabi iktisadi kıymetlerini yeniden değerlemeye tabi tutan şirketler finansman gider kısıtlaması uygulamasından faydalanacaklardır. Yani mükellefler işletmede kullandıkları yabancı kaynaklara ilişkin faiz, komisyon, vade farkı, kar payı, kur farkı, ve benzeri adlar altında yaptıkları giderler ve maliyet unsurları toplamına indirim oranının uygulanması suretiyle bulunacak kısmın %25'ini gider yazmazlar. İndirim oranı, VUK. hükümlerine göre o yıl için tespit edilmiş olan yeniden değerlendirme oranının, ilgili kuruluşlardan alınan bilgilere göre Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na o yıl için hesaplanan ortalama ticari kredi faizi oranına bölünmesi suretiyle bulunur.⁶⁸

3. PASİFKALEMLERİN İNCELENMESİ

3.1. Borçların Değerlemesi

Senetsiz Borçlar, kıymetli evrak niteliğın-

de veya adi bir senede bağlanmamış olan borçlardır. Senetli Borçlar ise kıymetli evrak niteliğında veya adi bir senede bağlanmış olan borçlardır.⁶⁹

TTK.'nda borçların değerlendirilmesi ile ilgili hükümler kanunun 75. Maddesinde yer almaktadır. Adı geçen madde hükmü gereğı; pasifler özellikle bütün borçlar, şartla bağli veya vadeli olsa bile itibari değeri üzerinden hesaba geçirilir.

Kanunun bu hükmü karşısında, vadeli olan borçlarda, vadeye göre bir indirim (reeskont) yapılması olanağının bulunmadığı sonucu çıkartılabilmektedir.

Kanun koyucu, bu hükümde esas itibariyle, bilançodaki borçların düşük gösterilmesini önleyerek, üçüncü şahısların menfaatlerinin korunması gayesi ile hareket etmiştir. Bu nedenle, bilançoda ayrı bir hesapta gösterilmesi şartıyla, borçlar üzerinden reeskont yapılması kanımızca, söz konusu hükmün esas amacına ters düşmektedir.⁷⁰

SPK'ya göre borçlar bilanço da mukayyet değeri ile gösterilir. Ancak, avans, depozito, ve teminatlı olanlar hariç olmak üzere senetli borçlar ile 3 aydan uzun vadeli senetsiz borçlar reeskont işlemine tabi tutulmalıdır. Reeskont işleminde, söz konusu alacak ve borçlar için öngörülen faiz oranı bu yoksa T.C. Merkez Bankası'nın iskonto oranı uygulanır. Aracı kurumlar, bankalar ile sigorta şirketleri, borçlarını Merkez Bankası'nın iskonto oranı veya muamelelerinde uyguladıkları faiz oranı ile değerlendirme günü kıymetine dönüştürürler.⁷¹

Senetli ve senetsiz Borçlar ile ilgili değerlendirme işlemi VUK. 285. Madde de düzenlenmiştir.

VUK. Madde 285 : "Borçlar mukayyet değeri ile değerlendirilir.

67 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.37. (Seri No XI, 13 no.lu tebliğ ile değışen şekli)

68 Hacırüstemoğlu, Rüstem; "Enflasyon Muhasebesi Uygulamaları", Ders kitapları A.Ş., İstanbul, 1997, S:59.

69 Kızıl, Ahmet; A.g.e., S.373.

70 Baki, Meriç; "Ticari ve Mali Bilançolarda İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetlerde Değerleme", İstanbul, 1982, S.243.

71 Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.26.. (Seri No XI, 13 no.lu tebliğ ile değışen şekli)

Vadesi gelmemiş olan senede bağlı borçlar değerleme günü kıymetine irca olunabilir. Bu takdirde senette faiz nispeti açıklanmışsa bu nispet, açıklanmamışsa Cumhuriyet Merkez Bankasının resmi iskonto haddinde bir faiz uygulanır.

Banka ve bankerler ile sigorta şirketleri borçlarını, Cumhuriyet Merkez Bankasının resmi iskonto haddi veya muamelelerinde uyguladıkları faiz haddiyle, değerleme günü kıymetine irca ederler.

Alacak senetlerini değerleme gününün kıymetine irca eden mükellefler, borç senetlerini de aynı şekilde işleme tabi tutmak zorundadırlar⁷²

MSUGT.'ne göre işletmelerin senetsiz borçları itibari değer olan mukayyet değer ile değerlendirilir. İşletmenin borçları arasında alacaklıların konkordato ve sulh yolu ile vazgeçilmiş nitelikte alacakları varsa bu tip borçlar 549 ÖZEL FONLAR Hesabına aktarılır Bu hesap alacaklının alacağından vazgeçtiği yılın sonundan başlaarak üç yıl içinde zararlar kapatılmadığı takdirde kara alınır⁷²

MSUGT uyarınca belirtilen bilanço ilkelelerinden İlke - 5 gereği " Kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar gurubunda yer alan borç senetlerini bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleri ile gösterebilmek için reeskont işlemleri yapılmalıdır

4 ve 6 sıra no.lu MSUGT. 'nde Muhasebe Standartları yayınlanana kadar mükelleflerin Tekdüzen Muhasebe Sistemi çerçevesinde ileri tarihli çekler ile alacak ve borç senetlerini reeskonta tabi tutmalarının ihtiyari olduğu belirtilmiştir.⁷³

3.2.Özellik Gösteren Durumlar

3.2.1. Tahvilli Borçların Değerlemesi

Çıkarılan tahvillerin değerlemesine ilişkin hükümler TTK.'nın 464. Maddesindedir.

Adı geçen madde hükmü aşağıdaki gibidir

" Şirket tarafından çıkarılan tahviller itfa değerleri üzerinden tek bir rakam olarak pasif tablosuna geçirilir.

Çıkarma fiyatıyla itfa bedeli arasında şirket lehindeki fark aktif tablosuna geçebilirse de bu fark en geç tahvillerin vade gününe kadar yıllık indirmelerle amorti edilir

Tahviller her yıl eşit miktarda ve kura suretiyle itfa olunacaksa, itfa sırasında itibari kıymetten fazla ikramiye ödenecek olduğu takdirde bu ikramiyeler ancak tahvillerin muacceliyet kesbettikleri hesap yılındaki hesabın pasifine geçirilebilir. "

Madde hükmünden de görülebileceği gibi çıkarılan tahvillerin değerlendirme ölçüsü itibari değeridir.

Bu durumda, tahvillerin itibari bedelinin altında yada üstünde satılmış olması ihraç eden yönünden yapılacak değerlemeyi etkilemeyecektir.

464. maddenin ikinci bendinde yer alan ;

Çıkarma fiyatıyla itfa bedeli arasındaki şirket lehindeki fark aktif tablosuna geçebilirse de bu fark en geç tahvillerin vade gününe kadar yıllık indirimlerle amorti edilir Hükümü çelişkilidir. Şirket lehine olan tahvil ihraç farkları aktif unsur değildir. Bu hüküm ile ifade edilmek istenilen şirket lehine olan ihraç farklarıdır Bu hüküm ile amaçlanan ise, bu olumsuz farkların aktive dahil edilmesi durumunda en geç tahvillerin vade gününe kadar amorti edilmesini sağlamaktır⁷⁴

VUK. madde 286 'ya göre eshamlı şirketlerle iktisadi kamu müesseseleri çıkardıkları tahvilleri itibari değeri ile değerlemeye mecburdurlar.

Tahvillerin ihraç bedelinin itibari değerden düşük olması durumunda, aradaki fark tah-

72 Ataman, Ümit; A.g.e., S. 181.

73 Karapınar, Recep; A.g.e.; S.51.

74 Metin, Kazım – Yalçın, Hüseyin ; A.g.e., S. 394-395.

vil ihraç zararı olarak adlandırılır Konuya ilişkin görüşümüze göre bu tahvil ihraç zararı gerçekte peşin ödenen faizdir. Kamımca mukayyet değer ile aktifleştirilmelidir.

3.2.2. Yabancı Para ile Olan Borçların Değerlemesi

SPK. Seri :IX, No: 1 sayılı tebliğe göre yabancı paralı borçlar işlem tarihindeki kurlar esas alınarak değerlendirilir Değerleme gününde işletmenin kasa ve bankalar hesabı içinde yer alan dövizleri ile dövizde dayalı alacakları ve borçları, varsa oluşan borsa kuru, borsa kurunun bulunmaması halinde Merkez Bankası'nca ilan edilen kurlar üzerinden değerlendirilir.⁷⁵

VUK.'nun 280. maddesine göre, yabancı para ile olan senetli borçlar, borsa rayıcı ile değerlendirilir. Eğer borsa rayıcı yoksa Maliye Bakanlığı'nca tespit ve ilan olunan değerlendirme günündeki döviz kuru ile değerlendirilir.⁷⁶

3.2.3. Banka Kredilerinin Değerlemesi

Banka kredilerinin değerlendirme işlemi mukayyet değer ölçüsünü kullanmak suretiyle yapılır.⁷⁷

3.2.4. Borç ve Gider Karşılıkları

TTK., SPK., MSUGT. uyarınca bilanço tarihinde belirgin olarak ortaya çıkan ancak tutarının ne olacağı kesin olarak bilinmeyen ve tutarı bilinmekle birlikte ne zaman tahakkuk edeceği bilinmeyen kısa vadeli borçlar ve giderler için ayrılan karşılıklarınTDHP'nda 37 ve 47 numaralı Hesap Gurubunda izleneceği hükme bağlanmıştır Bu grupta yer alan karşılık hesapları aktifli düzenleyici nitelikte değildir

VUK. 288. maddeye göre hasıl olan veya husulü beklenen fakat miktarı katıyetle kestirilemeyen ve teşebbüs için bir borç mahiyetini arz eden belli bazı zararları karşılamak maksadıyla hesaben ayrılan meblağlara karşılık denir

Karşılıklar mukayyet değerleriyle pasifleştirilmek suretiyle değerlendirilir.

Amortisman kayıtları hakkında özel hükümler mahfuzdur.

3.3. Aktif Geçici Hesap Kıymetleri ve Pasif Geçici Hesap Kıymetleri

Aktif geçici hesap kıymetleri VUK. 283. madde de düzenlenmiştir.

VUK. Madde 283 : "Gelecek bir hesap dönemine ait olarak peşin ödenen giderler ile cari hesap dönemine ait olup da henüz tahsil edilmemiş olan hasılat, mukayyet değerleri üzerinden aktifleştirilmek suretiyle değerlendirilir."

Zirai işletmelerde henüz idrak edilmemiş olan mahsuller için yapılan giderler (Hazırlık işleri giderleri gibi) de bu madde hükmüne göre aktifleştirilerek değerlendirilir.

Pasif geçici hesap kıymetleri VUK. 287. Madde de düzenlenmiştir.

VUK. Madde 287 : Gelecek hesap dönemlerine ait olarak peşin tahsil olunan hasılat ile cari hesap dönemine ait olup henüz ödenmemiş olan giderler mukayyet değerleri üzerinden pasifleştirilmek suretiyle değerlendirilir.

3.4. Özkaynaklar

3.4.1. Hisse Sendi İhraç Primleri

Yeni çıkarılan hisse senetlerinin primli satışlarından kaynaklanan tutarları ifade eder Yani; hisse senetleri emisyon primleri bir başka ifade ile hisse senedi ihraç primleri nakit karşılığı sermaye artırımına giden bir şirketin hisse darlarının yaptığı ödemelerin senetlerinin nominal değeri toplamını aşan kısmıdırEmisyon primi hisse senetlerinin nominal değerlerinin üzerinde bir bedelle satılması durumunda ortaya çıkmaktadır

Kurumların rüçhan hakkı kuponlarının satışından elde ettikleri kazançları ile anonim şirketlerin kuruluşlarında ve sermayelerini artırdıkları sırada çıkardıkları hisse senetlerinin itibari değerlerinin üzerinde elden çıkarılmasından

⁷⁵ Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1, Md.26.

⁷⁶ Kızıl, Ahmet; A.g.e., S: 373.

⁷⁷ Ataman, Ümit; A.g.e., S: 173.

sağlanan kazançlar, kurumlar vergisinden istisnadır.⁷⁸

TTK. hükümlerine göre, sermayeyi temsil eden hisse senetlerinin bedeli tamamen ödenmedikçe yeni hisse senedi ihraç edilmez.⁷⁹

TTK.' da hisse senetlerinin itibari kıymetlerinin altında bir değerle satılması yasaklanmıştır. Hisse senetlerinin nominal değerlerinin üzerinde satılması için bu konuda sözleşmede hüküm bulunması yada genel kurulca buna karar verilmiş olması gerekir.⁸⁰

TTK.' da emisyon primleri ile ilgili olarak yapılan açıklamalar aşağıdaki gibidir

Hisse senetlerinin çıkarılmasında, çıkarma masrafları indirildikten sonra, itibari kıymetten fazla olarak elde edilen hasılatın itfalara veya yardım ve hayır işlerine sarf edilmeyen kısmı yedek akçe olarak ayrılacaktır.⁸¹

SPK. tarafından emisyon primleri ile ilgili olarak yapılan açıklamalar şunlardır

Yeni çıkarılan hisse senetlerinin primli satışından kaynaklanan tutarlar bu başlık altında gösterilir. Emisyon primlerinin sermayeyi temsil eden hisse senetlerinde bir değer artışı ifade etmesi nedeniyle yedekler arasında sayılması mümkün değildir. Emisyon primleri bu hükümlerle SPK. açısından sermaye yedeği niteliğindedir.

3.4.2. Yedek Akçeler

Yedek akçe terimi sermaye şirketlerinin çeşitli amaçlar için dağıtmayıp işletmede tutukları karları ifade eder

Yedek akçeler açık ve gizli yedek akçeler olarak ikiye ayrılır. Açık yedek akçeler zorunlu ve isteğe bağlı yedek akçeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yasal ve Statüye bağlı yedek akçeler zorunlu yedek akçelerdir.

Zorunlu yedek akçeler grubunda yer alan yasal yedekler ile ilgili olarak şu açıklamaları yapabiliriz.

Yasal yedek akçeler TTK. ve yürürlükte bulunan özel kanunların hükümlerine göre ayrılması zorunlu olan yedek akçelerdir

Sermaye şirketlerinden Anonim ve Limited Şirketler TTK.'nın 464. maddeleri gereğince karlarından belirli bir kısmını yedek akçe olarak ayırmaya zorunlu tutulmuşlardır

TTK.'nın 466. maddesine göre yedek akçe ayırmak zorunda olan şirketler aşağıda yazılı yasal yedek akçeleri ayırırlar

TTK.'nın 466 maddesi 1. Fıkrasına göre yedek akçe ayırmak zorunda olan şirketler her yıl safi karın yirmide birinin ödenmiş sermayenin beşte birini buluncaya kadar yasal 1. Tertip yedek akçe ayırmak zorundadır

TTK.'nın 466. maddesinin ikinci fıkrasının üçüncü bendinde safi kardan birinci fıkrada yazılı 1.tertip yedek akçeden başka ödenmiş sermaye üzerinden pay sahipleri için %5 kar payı ayrıldıktan sonra pay sahipleri ile kara iştirak eden diğer kimselere dağıtılması kararlaştırılmış olan kısmın onda birinin 2. Tertip yedek akçe olarak yedek akçelere ilave edileceği hükmü yer almaktadır

Sermaye Piyasası Kurulu Seri IX, 1 no.lu tebliğin SPK Seri IX 15 no. lu tebliği ile değişen şekline göre; halka açık anonim ortaklıkların 1. Temettü tutarı, hesap dönemi net karından vergi ve benzerleri düşülmek suretiyle bulunan dağıtılabilir karın yarısından az olamaz, SPK için yapılacak hesaplamalarda bu husus dikkate alınmalıdır

Statüye bağlı yedek akçeler işletmenin kuruluş statülerinde yer alan elde ettikleri karın dağıtılmasını düzenleyen hükümlere göre ayrılması mecburi olan yedek akçelerdir

78 KVK. 8/5 Geçici Madde 23/b

Bu kazançlar kurumlar vergisinden istisnadır. Emisyon primleri 1.1.1994 – 31.12.1998 tarihleri arasında GVK Md. 75/4 ve 94/6-b maddelerine göre tevkifata tabi tutulmaz.

79 Türk Ticaret Kanunu; Alkim Yayıncılık, Ankara, 1996, Md.391., S: 134.

80 Türk Ticaret Kanunu; Alkim Yayıncılık, Ankara, 1996, Md. 286., S: 99.

81 Türk Ticaret Kanunu; Alkim Yayıncılık, Ankara, 1996, Md.466., S.159.

İsteğe bağlı yedek akçeler zorunlu yedek akçelerden farklı olarak ayrılmalarında yasal zorunluluk olmayan yedek akçelerdir.

Gizli yedek akçeler TTK.'nın 458. maddesinde yer almaktadır. Şirket işlerinin devamlı inkişafında veyahut mümkün mertebe istikrarlı kar payları dağıtılmasını temin bakımından mü nasip ve faydalı olduğu takdirde, aktiflerin bilanço günündeki kıymetlerinden daha aşağı bir kıymetle bilançoya konması şeklinde veya başka suretle yedek akçe ayrılması caizdir

5. SONUÇ

Çalışma sonucunda ulaşılan nokta şudur ki; ülkemizde değerleme kuralları açısından büyük farklılıklar olmamakla birlikte, konuya çeşitli kanun ve tebliğlerin bakış açısı farklıdır Vergi kanunları değerleme konusuna, işletmenin ödeyecekleri verginin matrahının tespiti açısından yaklaşmaktadır SPK., TTK., MSUGT. gibi düzenlemelerde ise amaç; işletmenin ticari karı, yani işletmenin iktisadi yönüdür

Mükellefler, işletmelerine tabi iktisadi varlıkları değerlemeye tabi tutarken, çalışma alanlarına giren mevzuatların tümünü dikkate alacak ve gerekli düzenlemeleri yapacaklardır

KAYNAKÇA

- 1- Altuğ, Osman – Ayboğa Hanifi; " Tekdüzen Hesap Planı ve Maliyet Muhasebesi El Kitabı", Alfa Aktüel Kitabevi, İstanbul, 1997
- 2- Ataman, Ümit; " Muhasebede Dönem Sonu İşlemleri", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1996
- 3- Ataman, Ümit; "Tekdüzen Hesap Planı ve Mali Tablolar", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997
- 4- Baki, Meriç; " Ticari ve Mali Bilançolarda İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetlerde Değerleme", İstanbul,1982
- 5- Doğrusöz, Bumin; "Temel Vergi Kanunları", Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 2000
- 6- Hacırüstemoğlu, Rüstem;"Enflasyon Muhasebesi Uygulamaları", Ders kitapları A.Ş., İstanbul, 1997
- 7- İhsan,Akyol; " İşletmelere Dahil Alacak ve Borçların Değerlemesi ve Vadeli Çeklerde Reeskont uygulaması", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 157.
- 8- Karapınar, Recep; " Tekdüzen Hesap planı Çerçevesinde Dönem Sonu Muhasebe İşlemleri ve Ticari Kardan Mali Kara Geçiş", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:101
- 9- Kızıl, Ahmet; "Genel Muhasebe", Der Yayınları, İstanbul,1996
- 10- Koş, İsmail; " Maliyet Bedeli artırımı", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı : 208, Aralık, 1998
- 11- M.B.; "Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği" Sıra No:1 Bilanço İlkeleri
- 12- Öcal, Gözükkara- Ay, Yılmaz; " Döviz Cinsinden Borçların Değerlemesi ve Vadeli Çeklerin Reeskonta Tabi Tutulmasına İlişkin Görüşlerimiz", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:157
- 13- Örtten, Remzi; "Maliyet Artış Fonu ve Muhasebe Uygulamaları", Diyalog Dergisi, Sayı:134, İstanbul, Haziran, 1999
- 14- Sermaye Piyasası'nda Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkındaki Tebliğ, Seri XI, No: 1
- 15- Sevilengül, Orhan; " Genel Muhasebe", Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1996
- 16- Türk Ticaret Kanunu; Alkım Yayıncılık, Ankara,1996
- 17- Ufuk, Tahir Mehmet; " Yenileme Fonu", Vergi Dünyası Dergisi, Maliye Hesap Uzmanları Yayını, İstanbul, Aralık, 1999
- 18- Uluatam, Özhan – Methibay Yaşar; " Vergi Hukuku" İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000
- 19- Yalçın, Hüseyin – Yalçın, Safiye; " Mali Müşavirlik ve .Bağımsız Denetçilik Mevzuatı " Kılavuz Yayıncılık, İstanbul, 1999
- 20- Yılmaz, Kazım; " VUK., GVK., KVK. ve KDVK. Açısından Değerleme", HUD Yayınları, İstanbul, 1997
- 21- Metin, Kazım – Yalçın, Hüseyin ; " İşletmeye Dahil İktisadi Kıymetleri Değerleme" Kılavuz Yayınları, İstanbul, 1996

